सूर्योदय राजपत्र

सूर्योदय नगरपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्ड (१०), फिक्कल, इलाम, कोशी प्रदेश, नेपाल, वैशाख २९ गते २०८३ साल, सङ्ख्या ३

भाग-१

सूर्योदय नगरपालिकाको नगर सभाले बनाएको तल लेखिए बमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

सूर्योदय नगरपालिकाको
आर्थिक वर्ष २०८३ ।०८४ को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरू

१. आर्थिक विकास क्षेत्र

<u>उपक्षेत्र १ : कृषि तथा खाद्य सुरक्षा</u>

१. कृषि आधुनिकीकरण, पूर्वाधार विकास र बजारीकरण:

- माटो परीक्षण, मल व्यवस्थापन र उन्नत बीउको` प्रयोगलाई जोड दिँदै कृषिमा यान्त्रिकीकरण र व्यवसायीकरणलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- कृषि उत्पादनको सुरक्षा र बजारीकरणका लागि शीत भण्डार (Cold Store), सङ्कलन केन्द्र, बिक्री केन्द्र र 'कृषि एम्बुलेन्स' जस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा मूल्य श्रृङ्खला (Value Chain) विकास गरिनेछ।
- उत्पादन, भण्डारण, प्रारम्भिक प्रशोधन र बजारीकरणका लागि सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग सहकार्य गर्दै कृषि सम्बन्धी जानकारीलाई सूचना प्रविधिको माध्यमबाट कृषकको पहुँचमा पुऱ्याइनेछ।

२. उत्पादन वृद्धि तथा उच्च मूल्यका कृषि उपज प्रवर्द्धन:

- समग्र कृषि उपजको औसत उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरिनेछ।
- स्थानीय हावापानी सुहाउँदा उच्च मूल्यका कृषि उत्पादनहरू (जस्तै: अर्गानिक चिया, अलैँची, अदुवा, इस्कुस, विशेष जातका फलफूल तथा पुष्प व्यवसाय) को उत्पादन वृद्धि र बजारीकरणमा नगरपालिकाले विशेष सहजीकरण गर्नेछ।

३. दिगो कृषि, जलवायु अनुकूलन र जोखिम न्यूनीकरण:

- जैविक (Organic) तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रणाली अवलम्बन गर्ने किसानहरूलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ भने रैथाने बालीको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- सिँचाइ सुविधा विस्तार, जलवायु अनुकूलित कृषि प्रविधिको प्रयोग र कृषि बीमामा कृषकहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ। कृषकहरूको वर्गीकरण गरी **'किसान परिचयपत्र'** लागू गरिनेछ।
- कृषि क्षेत्रमा हुने वन्यजन्तुको आक्रमण न्यूनीकरण गर्न सुरक्षात्मक प्रविधि, समुदायको सहभागिता र सचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

४. चिया प्रवर्द्धन तथा अनुसन्धान (सूर्योदय विशेष कार्यक्रम):

- चिया खेतीमा रासायनिक विषादीको प्रयोग न्यूनीकरण गर्दै चियाको नयाँ प्रविधि, टिप्ने, काँटछाँट गर्ने र मल व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- चिया उद्योगको प्रवर्द्धनका लागि निर्माण गरिएको **'चिया परीक्षण, अनुसन्धान तथा प्रवर्द्धन केन्द्र' (Tea Testing, Research and Promotion Center)** लाई सङ्घ, प्रदेश तथा निजी उद्योगीहरूको सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडेलमा सञ्चालनमा ल्याइनेछ।

५. एकीकृत कृषि गुरुयोजना, क्षमता विकास तथा प्रविधि हस्तान्तरण:

- दिगो कृषि प्रवर्द्धनका लागि कृषि क्षेत्रको 'एकीकृत गुरुयोजना' र आवधिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी **बाली पात्रो (Crop Calendar)** निर्माण गरिनेछ।
- वडास्तरसम्म कृषि तथा पशुपन्छी क्षेत्रका प्राविधिक जनशक्ति परिचालन गरी कृषकहरूलाई तालिम दिइनेछ।
- उत्कृष्ट अभ्यास गरिरहेका स्थानीय कृषकहरूलाई नै 'स्रोत व्यक्ति (Resource Person)' को रूपमा विकास गरी अनुभव आदानप्रदान गर्ने नीति लिइनेछ।

<u>उपक्षेत्र २ : सिँचाइ</u>

१. सिँचाइ पूर्वाधार विकास, विस्तार र अन्तर-तह समन्वय:

- नगर क्षेत्रभित्रका कृषियोग्य जमिनमा बाह्रैमास सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउन सङ्घ, प्रदेश र दातृ निकायसमेतको साझेदारी तथा सहकार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- साना तथा मझौला सिँचाइ आयोजनाहरूको पहिचान, छनोट र कार्यान्वयनका लागि 'एकद्वार प्रणाली' अवलम्बन गर्दै हाल सञ्चालनमा रहेका आयोजनाहरूको नियमित मर्मतसम्भारलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

२. जलवायु अनुकूलित सिँचाइ योजना:

- नगरपालिकाको 'सिँचाइ विकास योजना' तर्जुमा गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलित सिँचाइ प्रणाली र प्रविधिको विस्तार गर्ने नीति लिइनेछ।
- उपलब्ध स्रोतसाधनको उच्चतम प्रयोग हुने गरी साना र मझौला सिँचाइका नयाँ कार्यक्रमहरू अगाडि बढाइनेछ।

३. मुहान संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन र पुनर्भरण:

- कुवा, खोला, ताल, पोखरी र भूमिगत जलस्रोतको पहिचान, संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनका लागि 'जल उपभोक्ता संस्था' र स्थानीय समुदायलाई परिचालन गरी थप जिम्मेवार बनाइनेछ।
- पानीको मुहान क्षेत्रमा भू-क्षय नियन्त्रण गर्ने र पानी सोस्ने प्रजातिका बिरुवाहरू रोप्ने जस्ता जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। मुहान वरपरको जग्गा अतिक्रमणलाई कडाइका साथ रोकथाम गरिनेछ।
- भूमिगत जलस्तर उकास्न (Water Recharge) र पानीको सञ्चय गर्न गाउँस्तरमा सामूहिक रूपमा आकाशे पानी सङ्कलन गर्ने संरचनाहरू, ठूला पोखरी तथा जलाशय निर्माण कार्यलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ३ : पशुपञ्छी विकास</u>

१. उत्पादन वृद्धि, नश्ल सुधार र यान्त्रिकीकरण:

- हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन, गोठ सुधार र यान्त्रिकीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्दै दूध, माछा र मासुजन्य उत्पादनमा वृद्धि गरिनेछ।
- स्थानीय हावापानी अनुकूलका पशुपालन र 'असल पशुपालन अभ्यास' (Good Animal Husbandry Practices) लाई विशेष जोड दिइनेछ।
- सङ्घ, प्रदेश र निजी क्षेत्र (सेवा प्रदायक) सँगको सहकार्यमा कृत्रिम गर्भाधान र उन्नत नश्ल सुधार कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाइनेछ। कृषकहरूलाई समय अनुकूल सीप विकास र तालिम प्रदान गरिनेछ।

२. पशु स्वास्थ्य, रोग नियन्त्रण र गुणस्तर व्यवस्थापन:

- सङ्घ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा सघन खोप अभियान सञ्चालन गरी सूर्योदय नगरपालिकालाई **'खोरेत रोग मुक्त नगरपालिका'** बनाउन आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- पशुपन्छी प्रयोगशालाको सेवालाई निरन्तरता दिँदै नगर क्षेत्रमा प्रयोग हुने पशु दानाको गुणस्तर मापन र नियमन गरिनेछ।
- पशुधन र जनस्वास्थ्यको रक्षा गर्न पशु रोग नियन्त्रण/रोकथामका साथै सामुदायिक कुकुरहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरिनेछ।

३. बजारीकरण, बिमा र अन्तर-तह समन्वय:

- स्थानीय आर्थिक सम्भाव्यता पहिचान गरी **'एक वडा एक उत्पादन'** कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ। सूर्योदयमा उत्पादित दुग्धजन्य पदार्थहरूको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरणका लागि सङ्घ, प्रदेश र निजी उद्योगी/व्यवसायीहरूसँग सहकार्य गरिनेछ।
- पशुपालनमा हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न कृषकहरूलाई पशु बिमातर्फ उत्प्रेरित गरिनेछ।
- 'राष्ट्रिय कृषि आधुनिकीकरण परियोजना' अन्तर्गतका पकेट, ब्लक र जोन कार्यक्रमहरूलाई सङ्घ तथा प्रदेश सरकार र विकास साझेदारहरूसँगको समन्वयमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ४: उद्योग तथा व्यापार</u>

१. उद्यमशीलता प्रवर्द्धन, स्टार्टअप सहजीकरण र पूर्वाधार विकास:

- व्यवसाय दर्ता प्रक्रियालाई द्रुत र झन्झटमुक्त बनाउन **'स्टार्टअप फास्ट ट्र्याक'** र **'एकद्वार प्रणाली'** लागू गरिनेछ। नेपाल सरकारको नीति अनुरूप २५ करोडसम्म पुँजी भएका उद्योगहरूलाई स्थानीय तहमै दर्ता गर्ने र साना उद्योगको दर्ता शुल्क पूर्ण रूपमा मिनाहा गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।
- औद्योगिक पूर्वाधार (सडक, विद्युत्, पानी) निर्माणमा नगरले सहजीकरण गर्नेछ। ठूला औद्योगिक तथा व्यापारिक कार्यक्रमहरू सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) र मिश्रित लगानीको ढाँचामा सञ्चालन गरिनेछ।
- औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूको संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व (CSR) कोषलाई नगरपालिकाका प्राथमिकताप्राप्त योजनाहरूमा परिचालन गर्न आवश्यक समन्वय गरिनेछ।

२. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग र नवप्रवर्तन:

- सूर्योदयका प्रमुख उत्पादनहरू (चिया, अलैँची, अदुवा, अम्लिसो, बाँस र दुग्धजन्य पदार्थ) मा आधारित हस्तकला, फर्निचर र प्रशोधन उद्योगलाई विशेष प्राथमिकता दिइनेछ।
- 'रोजगार, सीप तथा उद्यमशीलता केन्द्र' मार्फत उद्योगहरूको आधुनिकीकरण र प्रविधि हस्तान्तरण गरिनेछ। नयाँ सोच, नवप्रवर्तन (Innovation) र

प्राङ्गारिक (Organic) उद्यमशीलता प्रवर्द्धन गर्ने उद्योगहरूलाई अनुदान तथा पुरस्कृत गरिनेछ।

३. ब्रान्डिङ, बजारीकरण र पर्यटन आबद्धता (वाणिज्य रणनीति):

- स्थानीय उत्पादनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरणका लागि ई-कमर्स र डिजिटल मार्केटिङलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। पर्यटकहरूलाई लक्षित गरी स्थानीय उत्पादनलाई **'कोसेली' (Souvenir)** का रूपमा प्रवर्द्धन गर्न प्रदर्शनी तथा बिक्री केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ।
- स्थानीय उत्पादनको सङ्कलन र 'सामूहिक खरिद-बिक्री प्रणाली' (Group Marketing) का लागि सहकारी संस्थाहरूलाई परिचालन गरिनेछ।
- नगरमा निर्मित **'चिया परीक्षण, अनुसन्धान तथा प्रवर्द्धन केन्द्र'** लाई सङ्घ, प्रदेश र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी चियाको व्यापार प्रवर्द्धन गरिनेछ।

४. बजार अनुगमन, उपभोक्ता हित र हरित उद्योग:

- कालोबजारी र कृत्रिम अभाव नियन्त्रण गर्दै अधिकतम खुद्रा मूल्य (MRP) र गुणस्तरको अनिवार्य पालना गराउन सघन तथा नियमित बजार अनुगमन संयन्त्रलाई सुदृढ गरिनेछ।
- नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोग गर्ने र वातावरणमैत्री अभ्यास अपनाउने **'हरित उद्योग' (Green Industry)** हरूलाई कर तथा अन्य दस्तुरमा विशेष सहुलियत प्रदान गरिनेछ।

५. क्षमता विकास, सूचना केन्द्र र डिजिटल प्रणाली:

- सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयमा नगरभित्रका सबै उद्योग-व्यवसायको वास्तविक विवरण समेटिएको 'रियल टाइम' डिजिटल डाटाबेस निर्माण गरिनेछ।
- उद्यमी र युवाहरूका लागि व्यवसाय व्यवस्थापन, गुणस्तर नियन्त्रण र बजारीकरणसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ। बजार मूल्य, नयाँ प्रविधि र सरकारी नीतिको जानकारी दिन एकीकृत **'उद्योग वाणिज्य सूचना केन्द्र'** स्थापना गरिनेछ।

उपक्षेत्र ५ : पर्यटन तथा संस्कृति

१. पर्यटन गुरुयोजना, पूर्वाधार विकास र संस्थागत समन्वय:

- नगरको दिगो पर्यटन विकासका लागि सङ्घ, प्रदेश र विकास साझेदार संस्थाहरूको सहकार्यमा **'एकीकृत पर्यटन गुरुयोजना' (Integrated Master Plan)** तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- पर्यटन विकासका लागि उपयुक्त संस्थागत संरचना निर्माण गरिनेछ। राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका होटल र पर्यटन पूर्वाधारहरू स्थापना गर्न सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडलमार्फत लगानी आकर्षित गरिनेछ।
- सङ्घ र प्रदेशको सहलगानीमा चिया बगान, वनक्षेत्र र झरनाहरूमा पदमार्ग (Eco-Tourism Trail) र कृषि-पर्यटन (Agro-Tourism) का पूर्वाधारहरू निर्माण गरिनेछ।

२. गन्तव्यको विविधीकरण र साहसिक पर्यटन:

- नगरका प्रमुख गन्तव्यहरूलाई सर्वकालीन पर्यटकीय गन्तव्य (All-Season Tourism Destination) का रूपमा विकास गरिनेछ। पर्यटन क्षेत्रको विस्तार गरी रोजगारी र आयआर्जनका अवसरहरू सिर्जना गरिनेछ।
- निजी क्षेत्रको समन्वयमा हाइकिङ, साइक्लिङ, प्याराग्लाइडिङ, बन्जी जम्प, जिप लाइन र स्काई ब्रिज जस्ता साहसिक पर्यटकीय गतिविधिहरूको सञ्चालन तथा प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- चिया, कृषि, शिक्षा र **MICE (Meetings, Incentives, Conferences, and Exhibitions)** पर्यटनलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ भने चलचित्र छायाङ्कन र फोटोग्राफी स्थलहरूको विकास गरिनेछ।

३. कला, संस्कृति, सम्पदा संरक्षण र होमस्टे प्रवर्द्धन:

- नगरभित्रका जैविक, सांस्कृतिक विविधता, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा पुरातात्त्विक सम्पदाहरूको संरक्षण गर्दै नयाँ गन्तव्यहरूको पहिचान गरिनेछ। सम्पदा क्षेत्रमा व्यवसाय सञ्चालन गर्दा विशेष मापदण्ड (Guidelines) लागू गरिनेछ।
- पर्यटक केन्द्रित सामुदायिक होमस्टेहरूमा स्थानीय परिकार, नृत्य र सङ्गीतलाई प्रेरित गर्दै स्थानीय खानाको **'परिकारमाला' (Food Menu)** तयार गरी लागू गरिनेछ।

- स्थानीय सामग्री र मौलिक निर्माण शैलीमा आधारित सूर्योदय नगरपालिकाको **स्मृति चिन्ह (Souvenir)** निर्माण गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।

४. गुणस्तर मापन, क्षमता विकास र स्वच्छ ग्रामीण पर्यटन:

- होटल, होमस्टे र अन्य पर्यटन सेवा प्रदायकहरूको सेवा स्तर अनुरूप स्तरीकरण (Grading) गर्दै अनुगमन र नियमनलाई कडाइ गरिनेछ।
- पर्यटन व्यवसायी, गाइड र होमस्टे सञ्चालकहरूको क्षमता अभिवृद्धि (आतिथ्य सत्कार र असल पर्यटन अभ्यास) तालिम सञ्चालन गरिनेछ। पर्यटन प्रवर्द्धनमा योगदान पुऱ्याउने व्यक्तित्वहरूलाई **"पर्यटन सम्मान"** प्रदान गरिनेछ।
- ग्रामीण पर्यटनलाई फोहोरमैला व्यवस्थापनसँग जोड्दै घरमै कम्पोस्ट बनाउने अभ्यास र **'सफा घर, सुन्दर आँगन'** अभियानलाई अनिवार्य गरिनेछ।

५. डिजिटल पर्यटन, ब्रान्डिङ र अन्तर्राष्ट्रिय बजारीकरण:

- पर्यटकीय स्थलहरूमा QR Code-based सूचना प्रणाली, मोबाइल एप र वेबसाइटमार्फत **डिजिटल पर्यटन (Digital Tourism)** को अभ्यास थालनी गरिनेछ। पर्यटकको सङ्ख्या, बसाइ अवधि र खर्चसम्बन्धी डिजिटल तथ्याङ्क सङ्कलन गरिनेछ।
- सूर्योदयका सबै गन्तव्य समेटिएको औपचारिक 'भ्रमण तालिका' (Itinerary) तयार गरी नेपाल पर्यटन बोर्ड र ट्राभल एजेन्सीहरूसँग समन्वय गरिनेछ। विदेशस्थित नेपाली दूतावासहरूसँग सहकार्य गरी डिजिटल मार्केटिङ अभियान चलाइनेछ।
- निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा **Tea Plucking, Tea Festival, Sunrise Festival र Cultural Weeks** जस्ता प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ६ : भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा वित्तीय व्यवस्था</u>

१. सहकारी सुशासन, एकीकरण र क्षमता विकास:

- **'एक वडा एक विषयगत सहकारी संस्था'** को नीति अवलम्बन गर्दै छरिएर रहेका सहकारीहरूलाई एकीकरण (Merger) गर्ने नीतिलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

- सहकारीको प्रभावकारी नियमनका लागि एकीकृत अनुगमन प्रणालीको विकास गर्दै सबै सहकारीहरूलाई 'एकीकृत सहकारी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली' (COPOMIS) मा अनिवार्य आबद्ध गरिनेछ।
- सञ्चालनमा रहेका सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत सुदृढीकरण, दक्षता अभिवृद्धि र क्षमता विकासमा जोड दिइनेछ।

२. पुँजी परिचालन, वित्तीय समावेशीकरण र साक्षरता:

- सहकारीको पुँजी र लगानीलाई अनुत्पादक क्षेत्रबाट निरुत्साहित गर्दै व्यावसायिक कृषि, पर्यटन, उत्पादन तथा प्रशोधन क्षेत्रमा परिचालन गर्न विशेष सहजीकरण गरिनेछ।
- सहकारीमार्फत कृषक र उद्यमीहरूको सहुलियतपूर्ण कर्जा र अनुदान योजनामा पहुँच बढाइनेछ।
- नगरवासीहरूलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थामा सहज पहुँच पुऱ्याउन वित्तीय साक्षरता विस्तार गर्दै समग्र आर्थिक कारोबारलाई औपचारिक प्रणाली (Formal Transactions) मार्फत गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ।

३. भू-उपयोग नीति, प्रविधिमैत्री सेवा र सार्वजनिक जग्गा संरक्षण:

- भू-उपयोग ऐन २०७६ र नियमावली २०७९ बमोजिम गरिएको वर्गीकरण अनुसार मात्र जग्गाको उपयोग हुने व्यवस्था सुनिश्चित गरिनेछ। **GIS आधारित नक्सा प्रणाली**लाई अद्यावधिक गरी भू-प्रयोग नियमन र योजना तर्जुमालाई प्रविधिमैत्री बनाइनेछ।
- नगर क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक, सरकारी, सामुदायिक जग्गा तथा खोल्सा-खोल्सीको पहिचान, नक्साङ्कन र संरक्षण गर्दै अतिक्रमण नियन्त्रणका लागि प्रविधियुक्त निगरानी प्रणालीको विकास गरिनेछ।
- मालपोत, नापी र जग्गा नामसारी लगायतका भूमि सम्बन्धी सेवाहरू नगरपालिकाबाटै 'एकद्वार प्रणाली' मार्फत एकीकृत रूपमा प्रवाह गर्न सङ्घीय सरकारसँग पहल गरिनेछ।

४. भूमिहीन व्यवस्थापन, आवास र महिला भू-स्वामित्व:

- सङ्घीय सरकारसँगको समन्वय र सहकार्यमा भूमिहीन दलित, सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीको पहिचान गरी उनीहरूको न्यूनतम आवासीय आवश्यकता पूरा हुने गरी जग्गाको दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ।

- लैङ्गिक समानताका आधारमा महिला किसानको भूमिमा पहुँच र अधिकार सुनिश्चित गर्दै जग्गामा **महिलाको एकल वा संयुक्त स्वामित्व** कायम गर्ने विषयलाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ।

उपक्षेत्र ७ : श्रम तथा रोजगारी

१. संस्थागत सुदृढीकरण र एकीकृत सेवा:

- श्रम तथा रोजगार शाखालाई **'रोजगार, सीप तथा उद्यमशिलता केन्द्र'** का रूपमा रूपान्तरण गरी सेवा प्रवाहलाई एकीकृत गरिनेछ।
- बेरोजगार व्यक्तिहरूको सूचीकरण, स्थानीय सीपको नक्साङ्कन, रोजगार विनिमय र उद्यमशिलता सहजीकरणका लागि अनलाइन सूचना प्रणालीको अधिकतम उपयोग गर्दै 'श्रम बैंक' को अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

२. रोजगारी सिर्जना, सीप विकास र पूर्वाधार आबद्धता:

- स्थानीय पूर्वाधार विकासका आयोजनाहरूमा श्रममूलक प्रविधि (Labor-intensive Technology) अवलम्बन गर्दै स्थानीय श्रमिक र स्रोतको अधिकतम उपयोग गरी दिगो रोजगारी सिर्जना गरिनेछ।
- 'राष्ट्रिय रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम' लगायतका साझेदारी कार्यक्रमहरूसँग समन्वय गर्दै आवश्यक सीप, प्राविधिक तालिम र सहुलियतपूर्ण वित्तीय पहुँच सुनिश्चित गरी उद्यमशिलता एवं स्वरोजगार प्रवर्द्धन गरिनेछ।

३. श्रम अधिकार, मर्यादित काम र सामाजिक सुरक्षा:

- नगरक्षेत्र भित्रका सङ्गठित तथा असङ्गठित क्षेत्रका श्रमिकहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक कार्यान्वयन, श्रम अधिकार संरक्षण र सुरक्षित तथा स्वस्थ कार्यस्थल सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र विकास गरिनेछ।
- श्रमिकहरूको व्यवस्थित डिजिटल अभिलेखीकरण गर्दै उनीहरूलाई **सामाजिक सुरक्षा कोष** र सामूहिक दुर्घटना बिमा कार्यक्रममा आबद्ध गराउन विशेष पहल गरिनेछ।

४. सुरक्षित वैदेशिक रोजगारी, मनोसामाजिक परामर्श र पुनः एकीकरण:

- वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित र मर्यादित बनाउन सचेतना तथा सामुदायिक अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। फर्किएका आप्रवासी कामदार र वैदेशिक रोजगारीमा रहेका व्यक्तिका परिवारका सदस्यहरूलाई वित्तीय साक्षरता, कल्याणकारी सेवा, मानसिक स्वास्थ्य/मनोसामाजिक परामर्श र कानुनी सेवामा पहुँच विस्तार गरिनेछ। आप्रवासी स्रोत उप-केन्द्रको प्रभावकारी सञ्चालन
गरिनेछ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीप, अनुभव र पुँजीलाई स्थानीय उत्पादनशील क्षेत्रमा जोड्न सङ्घ र प्रदेशको सहकार्यमा **'आर्थिक तथा सामाजिक पुनः एकीकरण'** कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- नवीन सोच भएका युवा र विदेशबाट फर्केका व्यक्तिहरूलाई उद्यम सुरु गर्न 'बीउ पुँजी' (Seed Capital) अनुदान र स्टार्ट-अप कर्जाका लागि विशेष सहजीकरण गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ८ : गरिबी निवारण</u>

१. गरिब घरपरिवार पहिचान, परिचयपत्र वितरण र लक्षित कार्यक्रम:

- दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) का मर्म र लक्ष्यहरू हासिल गर्ने गरी गरिबी निवारणसम्बन्धी स्थानीय नीति र गरिब पहिचान मापदण्ड तयार गरिनेछ।
- विपन्न तथा गरिब परिवारको सङ्कलित तथ्याङ्कका आधारमा **'गरिब घरपरिवार परिचयपत्र'** वितरण कार्यलाई शिघ्र सम्पन्न गरी, सोही परिचयपत्रका आधारमा लक्षित वर्गका लागि विशेष राहत, शिक्षा र सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

२. स्वरोजगार, सीप विकास र सहकारी परिचालन:

- लक्षित वर्ग (गरिब तथा विपन्न) लाई रोजगारी तथा स्वरोजगारमूलक सीप विकास तालिम प्रदान गरी आयआर्जनमा जोडिनेछ।
- कृषि, पशुपालन, साना तथा घरेलु उद्योग, कारीगढ सीप अभिवृद्धि, कृषि उपज सङ्कलन र हाटबजार व्यवस्थापन जस्ता स्वरोजगारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा **सहकारी संस्थाहरूलाई** उच्च प्राथमिकता दिई परिचालन गरिनेछ।

३. सहरी गरिबी न्यूनीकरण, सामाजिक पुँजी निर्माण र उद्यम निरन्तरता:

- नगर क्षेत्रका विभिन्न समुदाय र समूहहरूबीच सहकार्य प्रवर्द्धन गर्दै 'सहरी गरिबी' न्यूनीकरण र **सामाजिक पुँजी (Social Capital)** निर्माणमा विशेष जोड दिइनेछ।
- विगतका वर्षहरूमा गरिबी निवारणका लागि सञ्चालन भएका लघु उद्यम विकास कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्दै, उद्यमीहरूलाई 'पुनःस्फूर्त (Refresher) तालिम' प्रदान गरी दिगो रोजगारी र उत्पादनसँग जोड्ने नीति लिइनेछ।

२. सामाजिक क्षेत्र

<u>उपक्षेत्र १ : शिक्षा, भाषा, कला तथा साहित्य</u>

१. समावेशी शिक्षा, शैक्षिक समता र समावेशीकरण

- अनिवार्य र नि:शुल्क शिक्षा प्राप्त गर्ने संवैधानिक हकको सुनिश्चितताका लागि अनिवार्य आधारभूत शिक्षा लागू भएको पालिका घोषणा गरिने छ । यसका लागि आवश्यक मापदण्ड तथा कार्यक्रम तयारी गरी अभिभावकत्व ग्रहण र आर्थिक संरक्षण गर्नुपर्ने बालबालिकाका लागि विशेष व्यवस्था गर्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूको भर्ना दर र टिकाउने दर शत प्रतिशत बनाइ गुणस्तरीय शिक्षाको अवधारणा बमोजिम शिक्षालाई सर्वसुलभ रुपमा अगाडि बढाइने छ ।
- कक्षा ८ को तुलनामा कक्षा ९ मा विद्यार्थी टिकाउ दर सतप्रतिशत गराइने छ । कक्षा १० र कक्षा १२ मा अध्ययरत ग्रेडेड विद्यार्थीहरूको प्रतिशत वृद्धि गरी नन् ग्रेडेड विद्यार्थी सङ्ख्या कम गर्दै लगिने छ ।
- बाल बचत कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाई सबै विद्यार्थीले कम्तीमा माध्यमिक तह पुरा गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ । अति विपन्नताको कारणले विद्यालय जान नसक्ने अवस्था भएका विद्यार्थी, पारिवारिक द्वन्द्व, विपद् वा समस्यामा परेका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चितताका लागि पोशाक, शिक्षण सामग्री लगायतको व्यवस्था गरिनेछ ।

- भवन,कक्षाकोठा, ICT ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला र शौचालय लगायत नयाँ निर्माण हुने संरचनाहरू बाल मैत्री तथा अपाङ्गमैत्री रूपमा निर्माण गरी कक्षाहरूलाई धूलोरहित बनाउँदै लगिने छ ।
- सुस्त श्रवण विद्यालयमा दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गरी विशेष क्षमता भएका बालबालिकाको सिकाईमा प्रोत्साहन गरिनेछ।
- विविध कारणवश विद्यालय भर्ना हुन नसकेको तर निजी रुपमा अध्ययन गरेको व्यक्तिलाई सम्बन्धित वडाले गरेको सिफारिसको आधारमा निजको क्षमता र स्तरको जाँच परीक्षण गरी विद्यालयले मापदण्ड बनाई कक्षा ८ सम्म भर्ना परीक्षा दिन पाउने आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सञ्चालन तथा नियमन गरिनेछ, साथै औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित नागरिकका लागि अनौपचारिक शिक्षाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
- सबै प्रकारका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि विद्यालयका तोकिएका फोकल शिक्षकहरूका लागि मनोसामाजिक परामर्श सम्बन्धी अभिमुखीकरण (तालिम) कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- विद्यालयका हरेक अभिभावकका लागि अभिभावक शिक्षा, बालबालिकाको स्वास्थ्य पोषण र दिवा खाजा व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- समुदाय स्तरमा विशेष सेवा प्रदान गर्दा समुदायको भाषा संस्कृति र रहनसहन बुझ्न सक्ने विज्ञ व्यक्ति,कर्मचारी वा जनप्रतिनिधिलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी सेवा प्रदान गरिने छ ।

२. विद्यालय शिक्षकको क्षमता विकास

- समसामयिक रुपमा प्रदान गर्नु पर्ने प्रविधि मैत्री तालिम,पुन: ताजगी तालिम तथा मन्टेश्वरी तालिम निरन्तर रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।

- आधारभूत र माध्यमिक तहका स्थायी शिक्षकहरूको प्रमाणीकरण तालिमलाई प्राथमिकतामा राखिने छ, साथै शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- गणित तथा विज्ञान जस्ता विषयको सिकाइ उपलब्धी वृद्धि गर्नका लागि आधारभूत तहका शिक्षकहरूलाई कक्षाकोठामा आधारित तालिम सञ्चालन गरिनेछ । हरेक विषयका रोष्टर प्रशिक्षक मार्फत तालिम सञ्चालन गरिने तथा रोष्टर प्रशिक्षक मार्फत विषयगत रुपमा देखिएका शैक्षिक समस्या समाधान गर्न शिक्षकहरूलाई सहयोग गर्न शैक्षिक सुपरीवेक्षणको वैज्ञानिक पद्धति लागू गरिनेछ ।
- सेवा निवृत्त शिक्षक,कर्मचारी तथा अन्य विविध विषयक्षेत्रका व्यक्तित्वहरूको अनुभव, योग्यता र क्षमतालाई नगरको विकास र समृद्धिमा उपयोग गरिनेछ ।
- MGML कक्षा शिक्षण सिकाईलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्दै माग र आवश्यकताका आधारमा अन्य सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि विस्तार गर्दै लगिनेछ।

३. छात्रवृत्ति

- अति विपन्न,अपाङ्गता भएका, दलित तथा लोपोन्मुख जातिका गरिब विद्यार्थीहरूको उच्च शिक्षामा पहुँच विकास गर्नका लागि छात्रवृत्तिको दायरा विस्तार गरी मेयर शिक्षा सुधार कोष छात्रवृत्ति (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधिमा आवश्यक संशोधन तथा व्यवस्था गरी मार्फत एस इ. इ. भन्दा माथि प्राविधिक व्यावसायिक विषय लगायतका विषयमा अध्ययनरत जेहेन्दार उत्कृष्ट विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन पश्चात निश्चित समयावधि सेवा गर्ने सर्तमा विशेष छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।
- सामुदायिक विद्यालयमा ३ कि.मी भन्दा टाढाबाट विद्यालय आउने विद्यार्थीहरूको अवस्था आवश्यकतालाई मध्यनजगर गरी आवासीय छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।

- विज्ञान प्रविधिप्रति अभिप्रेरित प्रतिस्पर्धी र उद्यमशील मानव संसाधन विकास गर्दै लगिने साथै पढ्दै कमाउँदै, कमाउँदै पढ्दै कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

४. वाल विकास र शिक्षा

- बाल विकास केन्द्रका बाल शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि आवश्यकता र मागमा आधारित मन्टेश्वरी तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
- ‘हरेक वडा, व्यवस्थित शिशु स्याहार’ कार्यक्रम सञ्चालन गरी हरेक वर्ष हरेक वडामा कम्तीमा एक सामुदायिक विद्यालयमा **विद्यालयमा आधारित व्यवस्थित बाल विकास केन्द्र** निर्माणलाई निरन्तरता दिइने छ।
- प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुन:वितरण कार्य तथा दरबन्दी मिलान कार्यलाई आवश्यकताका आधारमा निरन्तरता दिइने छ ।
- सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा जङ्क फुडलाई पूर्ण रुपमा रोक लगाई विद्यालयको दिवाखाजामा कम्तीमा हप्ताको दुई दिन दुधबाट बनेको खाजा खुवाई स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्ने तथा स्थानीय उत्पादनलाई सहयोग पुऱ्याउन स्थानीय उत्पादनमा आधारित परिकारलाई बढी प्रयोग गर्ने गरी विद्यालयमा साप्ताहिक खाजाको मेनु तोकी सोही बमोजिम खाजा खुवाउने व्यवस्था मिलाइने छ साथै सामुदायिक विद्यालयको तोकिएका कक्षामा १८० दिन भन्दा बढी एक शैक्षिक सत्रमा हाजिर भएका विद्यार्थीका लागि दिवाखाजाको थप रकमको व्यवस्था मिलाइने छ ।

५. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा तथा प्राविधिक व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षा सँगको सम्बन्ध:

- प्राविधिक व्यावसायिक शिक्षाको पहुँचमा विद्यार्थीको सङ्ख्या वृद्धि गर्दै लगिने छ ।
- बाल, पोषण, वातावरण तथा युवामैत्री नगरपालिकाका तोकिएका शिक्षा सम्बद्ध सूचकहरू पूरा गर्न बहुक्षेत्रीय समन्वयको कार्यान्वयन गरिने छ ।

- अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीका लागि क्षमता विकास तालिम र आमा समूह र शिक्षकहरूका लागि पोषण र खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- विद्यालयका माध्यमिक तहका विद्यार्थीका लागि वातावरण विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम विभिन्न सङ्घसंस्थाको सहकार्यमा सञ्चालन गरिने छ ।
- कक्षा ८ देखि १२ का विद्यार्थीहरूलाई परम्परा देखि निर्माण र प्रयोग हुँदै आएका डोको, नाम्लो, डालो, थुन्से, झक/छाप्री, दुना-टपरा, सिलाइ-बुनाइ लगायतका सामग्री निर्माण सम्बन्धी सीप हस्तान्तरणका कार्यलाई विद्यालयको अतिरिक्त कार्यकलापसँग आबद्ध गरी लगिने छ ।
- सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा स्थानीय जातजाति, धर्म, संस्कृति, भेषभूषा, सीप, प्रविधि, साहित्य कला सङ्गीत सम्बद्ध विषयवस्तुका सामग्री तस्वीर आदिको सङ्कलन गरी सामाजिक अध्ययन विषय समेतलाई सहयोग पुग्ने गरी सङ्ग्रहालय निर्माण गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

६. अतिरिक्त क्रियाकलाप

- हरेक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यालयको संस्थागत सुधारका लागि स्काउटर, जुनियर रेडक्रस सर्कल, पूर्व विद्यार्थी मञ्चको स्थापना र सञ्चालन, बालिका तथा समावेशी शिक्षा सञ्जाल तथा सबै विद्यालयमा बाल क्लबको गठन र सञ्चालन गरिनेछ ।
- नगरभित्रका विद्यालयहरूमा अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत खेलकुद, भाषा, साहित्य, कला, सङ्गीत, सांस्कृतिक पक्ष, हाजिरीजवाफ आदि जस्ता कार्यक्रमहरू प्रतियोगितात्मक रूपमा सञ्चालन गरी विद्यार्थीहरूको चौतर्फी विकासको निम्ति बाह्र महिना बाह्र कार्यक्रम सञ्चालनलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- “प्रकृति, पर्यावरण र प्राकृतिक श्रोतको उपयोगको अधिकार: वर्तमान पुस्ताबाट भावी पुस्तालाई उपहार" भन्ने नारालाई साकार पार्न आ.व. ०८३/८४ मा

SEE परीक्षा, ११ र १२ कक्षाको परीक्षामा उत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूले विद्यालयमा ग्रेडसिट, मार्कसिट र चारित्रिक प्रमाण-पत्र लिन जानुपूर्व तत्काल वा उपयुक्त मौसममा कम्तीमा ५ वटा वृक्षारोपण गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिने छ । साथै हरियाली विद्यालय सञ्चालनका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

- दिगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि वृत्ति परामर्श (Career Guidance) कार्यक्रम तथा विद्यार्थीलाई कामको संसार चिनाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

७. नियमन र गुणस्तरीय शिक्षा तथा सुधार

- नगरपालिकाको आवधिक नगर शिक्षा योजना अनुरूपका क्रियाकलापहरू अगाडि बढाइने छ ।
- विद्यार्थीहरूको लेखन सीप वृद्धि तथा विशिष्टीकरण तालिका बमोजिम प्रश्न पत्र निर्माण, उत्तर कुञ्जिका निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित गर्दै कक्षा ८, १० तथा कक्षा १२ को विज्ञान विषयको मासिक परीक्षा, तथा आधारभूत तहको परीक्षा नगरस्तरीय रुपमा सञ्चालन गरिने साथै अन्य परीक्षाहरूलाई स्तरीकृत रुपमा सञ्चालन गरिने छ । साथै विद्यालय स्तरमा अन्य कक्षाको मासिक परीक्षा सञ्चालन गर्ने प्रबन्ध गरिने छ ।
- सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ८ र १० मा विद्यालय, अभिभावक र नगरपालिकाको साझेदारीमा गणित विज्ञान तथा अङ्ग्रेजी विषयमा कमजोर विद्यार्थीका लागि ३ महिनाको थप कोचिङ कक्षा सञ्चालन गरिने छ । विद्यालयबाट प्राप्त ज्ञानलाई प्राविधिक, वैज्ञानिक, रोजगारमूलक, सिपमूलक र व्यावहारिक बनाउन “रमाउँदै खेल्दै गणित सिकौँ, गणितीय धारणा बसाऔँ” भन्ने नाराका साथ नवप्रवर्तनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- प्रधानाध्यापकहरूलाई तथा शिक्षकहरूलाई कार्यमूलक अनुसन्धान, विद्यालयको वार्षिक शैक्षणिक योजना निर्माण सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गरी भूगोल र विद्यार्थी सङ्ख्या कक्षा तह र विषयको आधारमा दरबन्दी मिलान, कक्षा थप र अनुमति दिने तथा विद्यालय समायोजन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।
- विद्यालयको स्तरीकरण गरी सार्वजनिक गर्ने साथै कार्यसम्पादन करार सम्झौता र कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सफ्टवेयरमा आबद्ध गरी पुरस्कार र प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइने छ ।
- कक्षा १-८ को स्थानीय पाठ्यक्रम अनुसार नगरपालिका भित्रका सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा अनिवार्य स्थानीय विषयका रुपमा लागू गर्ने तथा समयसापेक्ष रूपमा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक परिमार्जन गर्दै लगिने छ।
- गणित, अङग्रेजी र विज्ञान शिक्षकहरूको समूह बनाइ गणित, अङग्रेजी र विज्ञान विषयको गुणस्तर सुधारका लागि थप कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । साथै समुदाय सम्बन्ध, अभिभावक चेतना, सूचना सम्प्रेषण, सूचना सञ्चारको प्रयोग तथा गुणस्तर र नियमन कार्यलाई सहयोग पुग्ने गरी सामुदायिक विद्यालयलाई सहयोग पुर्याउन रेडियो शिक्षा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।
- विद्यालयको आर्थिक कार्य प्रणालीलाई पारदर्शी तथा विद्यालयको आन्तरिक सुशासन प्रवर्द्धन गर्न न.पा.बाट आ.ले.प. गर्ने तथा शैक्षिक प्रगति र वित्तीय उपलब्धी आवधिक रुपमा सार्वजनिक गर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
- विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूका अभिभावकहरूले उनीहरू अध्ययन गर्ने विद्यालयमा एक शैक्षिक सत्रमा कम्तीमा चार पटक विद्यालयमा अनिवार्य उपस्थित भई आफ्नो बालबालिकाको पृष्ठपोषण लिने तथा विद्यार्थी अभिभावक परिचयपत्रलाई समेत निरन्तरता दिई अनुगमनलाई थप प्रभावकारी बनाई कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- सूर्योदय नगरपालिकाको वार्षिक शैक्षिक स्थिति प्रतिवेदन तथा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको लागत खर्च सार्वजनिक गरिने छ । साथै संस्थागत

विद्यालयले वार्षिक रुपमा वितरण गर्ने छात्रवृत्तिको विवरण सार्वजनिक गरिने छ ।

- सबै विद्यालयको एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) मा तथ्याङ्क अद्यावधिक गरी तथ्याङ्कलाई शुद्धीकरण गरिने छ ।
- शिक्षकहरूको अन्तर विद्यालय शिक्षण अनुभव आदान प्रदान कार्यलाई व्यवस्थित गर्दै निरन्तरता दिइने छ।
- सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक नतिजाको आधारमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- आवश्यकता अनुसार स्वयम् सेवक शिक्षक व्यवस्थापन गरिनेछ ।

८. पुस्तकालय, इनोभेसन सेन्टर निर्माण / नवप्रवर्तन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन

- नगर स्तरमा एक सुविधा सम्पन्न इ -पुस्तकालय सहितको पुस्तकालय र वाचनालय स्थापना र सञ्चालन गरिने छ ।
- नवप्रवर्तन, अनुसन्धान, आविष्कार साथै विज्ञान र गणित शिक्षाको विस्तारलाई प्रोत्साहन गर्न नवप्रवर्तन तथा आविष्कार केन्द्र (Innovation Center) लाई सञ्चालनमा ल्याइने छ ।

९. शैक्षिक पूर्वाधार विकास

- सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्या,भूगोग, भावी दिनको संभावना समेतलाई मध्यनजगर गरी शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण र मर्मत सम्भार तथा घेराबाराको कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गरिनेछ ।
- सार्वजनिक स्थल तथा सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालय, वाचनालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न चाहने वडाहरूमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।
- प्रविधि विकासका लागि उचित व्यवस्था गरी विद्युतीय शिक्षण सामग्री उत्पादन गरी आवश्यकताको आधारमा अनलाइन शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । साथै सबै सामुदायिक विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधालाई निरन्तरता दिइने छ ।

- विद्यालयमा स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था क्रमिक रूपले गर्दै लगिने छ ।

१०. भाषा, कला तथा साहित्य तथा सङ्गीत

- भाषा, साहित्य कला र सङ्गीतसँग सम्बन्धित विषयका सामग्रीहरू तथा पुराना भेषभुषा, सामग्री, प्रविधि आदिको खोज अनुसन्धान गरी संरक्षण गर्ने र हस्तान्तरण गर्ने गरी सङ्ग्रहालय स्थापना गरिनेछ ।
- भाषा, साहित्य, कला र सङ्गीतको विकासमा योगदान पुर्याउन नगर साहित्य कला तथा सङ्गीत प्रतिष्ठान र अन्य सरोकारवालाहरूको सहकार्यमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- विद्यालयमा भाषा, साहित्य कला तथा सङ्गीत विधाका फोकल शिक्षक तोकी विद्यालय स्तरमा विविध कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- नगर क्षेत्र भित्र बोलिने भाषाहरूको संरक्षण, सङ्कलन गर्नका लागि बहुभाषिक कविता, गीत, कथा, नाटक लगायतका विविध विधाहरूसँग सम्बन्धित बहुभाषिक क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ । नगर क्षेत्रभित्र बोलिने मातृभाषाको अध्ययन तथा अद्यावधिक गर्न, लिपि विकास नभएका मातृभाषाहरूको लिपि व्याकरण व्यवस्था तथा शब्दकोष निर्माणका निम्ति भाषा आयोगसँग समन्वय गरिने छ ।
- लोपोन्मुख लेप्चा समुदाय लगायतका भाषा भाषी र जात जातिहरूको भाषा, संस्कृति र सभ्यतालाई प्रवर्द्धन गर्दै लगिने साथै सांस्कृतिक तथा साहित्यिक महोत्सव सञ्चालन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिने छ ।
- १४ वटै वडा भित्रका ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, महत्वका स्थलहरूको विवरण सहित नगर क्षेत्रभित्रका कला, संस्कृति सबै जात जाति भाषा भाषी तथा सांस्कृतिक पक्ष समेत समेटिने गरी भाषा वाङ्मय र साहित्य क्षेत्रका स्रष्टाहरूको विवरण सहितको नगर प्रोफाइल तयार गरी अभिलेख व्यवस्थापन गरिने छ ।
- नगरभित्रका स्थानीय मातृभाषाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माणका लागि आवश्यक पहल गरिने छ।

११. सांस्कृतिक पूर्वाधार

- भाषा, साहित्य, कला, दर्शन, आदि क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याएका व्यक्तित्वहरूको योगदानको सम्मान गर्दै यस क्षेत्रका आदिवासी जनजातिहरूको सांस्कृतिक तथा भाषिक पक्षलाई मध्यनजर गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- सूर्योदय नगरपालिकाको स्मारिका प्रकाशन, नगरको वार्षिक साहित्य सङ्ग्रह, नगरका बालबालिकाको प्रतिभा स्मारिका, युवा तथा जेष्ठ नागरिकको सिर्जना सङ्ग्रह जस्ता सामग्रीहरूको निर्माण र प्रकाशनको कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

<u>उपक्षेत्र २ : आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण</u>

१. स्वास्थ्य सेवा प्रवाह (Service Delivery):

- **पहुँच र गुणस्तर:** उपलब्ध स्रोतसाधनको अधिकतम उपयोग गर्दै सबै नगरवासीको आधारभूत, आकस्मिक तथा विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवामा सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थाका पूर्वाधारलाई बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, किशोरकिशोरीमैत्री र पोषणमैत्री बनाइनेछ।
- **मातृ-शिशु तथा पोषण:** 'पूर्ण खोप पालिका' लाई निरन्तरता दिँदै १५ महिनासम्मका बालबालिकामा शतप्रतिशत खोप सुनिश्चित गरिनेछ। गर्भवती तथा सुत्केरीको नियमित स्वास्थ्य जाँच, गुणस्तरीय प्रसूति सेवा, नवजात शिशु स्याहारका साथै फोलिक एसिड र क्याल्सियम वितरण गरिनेछ। १०-१९ वर्षका किशोरीहरूलाई आइरन चक्की र हेमोग्लोबिन परीक्षणलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- **रोग नियन्त्रण र स्क्रिनिङ:** ३० वर्षमाथिका नागरिकलाई लक्षित गरी क्यान्सर, उच्च रक्तचाप, मधुमेह र मिर्गौला रोगको वडास्तरमै स्क्रिनिङ गरिनेछ। WHO को सहयोगमा सञ्चालित "Hypertension Care Cascade" लाई निरन्तरता दिँदै आँखा, महिला र मानसिक स्वास्थ्यसम्बन्धी शिविरहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- **वैकल्पिक सेवा र सरसफाइ:** आयुर्वेद तथा नागरिक आरोग्य केन्द्रको सेवा सुधार गरिनेछ । आवश्यकता अनुसार 'टेलिमेडिसिन' सेवा र एम्बुलेन्स सञ्चालनलाई सुदृढ गरिनेछ । विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइ (WASH) को प्रबन्ध मिलाइनेछ।

२. स्वास्थ्य जनशक्ति (Health Workforce):

- **क्षमता विकास र प्रोत्साहन:** चिकित्सक, स्वास्थ्यकर्मी र महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका (FCHV) को क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । महामारी नियन्त्रणमा खटिने जनशक्तिलाई जोखिम भत्ता र प्रोत्साहन उपलब्ध गराइनेछ ।
- **विशेष सहुलियत:** स्वास्थ्यकर्मी तथा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई नगरपालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा उपचार गर्दा ५०% छुटको व्यवस्था मिलाइनेछ। इच्छुक स्वास्थ्य स्वयंसेवकहरूको प्रभावकारी परिचालन गरिनेछ।

३. स्वास्थ्य सूचना प्रणाली (Health Information System):

- **डिजिटल अभिलेख:** सबै सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा **Electronic Health Record (EHR)** प्रणाली र स्वास्थ्यकर्मीहरूको डिजिटल अभिलेख सञ्चालनमा ल्याइनेछ। मिर्गौला प्रत्यारोपण गरेका, डायलाइसिस गराइरहेका, क्यान्सर र मेरुदण्ड पक्षघात भएका बिरामीहरूको छुट्टै डिजिटल विवरण (Registry) तयार गरिनेछ।
- **निजी क्षेत्रको नियमन:** निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूको दर्ता र नवीकरण गर्दै उनीहरूको सेवा विवरण अनिवार्य रूपमा **DHIS2** प्रणालीमा प्रविष्ट गर्न लगाइनेछ।

४. आवश्यक औषधि तथा प्रविधि (Essential Medicines & Technology):

- निःशुल्क उपलब्ध हुने खोप, औषधि, उपकरण र सामग्रीको नियमित आपूर्ति सुनिश्चित गर्न सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय गरिनेछ।
- औषधि तथा सामग्रीको भण्डारण र वितरण प्रणालीलाई पारदर्शी बनाउन सबै स्वास्थ्य संस्थामा **PAMS v2 (Public Assets Management System Version 2)** को पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ।

५. स्वास्थ्य वित्त (Health Financing):

- **बीमा र विपन्नलाई राहत:** लक्षित वर्गलाई प्राथमिकतामा राख्दै स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा आबद्ध गराइनेछ । अति विपन्न नागरिकहरूलाई स्वास्थ्य उपचारका लागि आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ।
- **मातृ सुरक्षा र सुविधा:** गर्भवती महिलाहरूका लागि पूर्व प्रसूति (ANC) प्याकेज अन्तर्गत निःशुल्क प्रयोगशाला सेवा र जटिल अवस्थामा निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध गराइनेछ । महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई कार्यक्षेत्रको आधारमा यातायात खर्च उपलब्ध गराइनेछ।

- **मापदण्ड र व्यवस्थापन:** 'न्यूनतम सेवा मापदण्ड (MSS)', 'स्तरीय उपचार प्रणाली (STP)' र स्वास्थ्यजन्य फोहोर व्यवस्थापन (HCWM) का लागि आवश्यक बजेट विनियोजन गरिनेछ।

६. नेतृत्व तथा सुशासन (Leadership & Governance):

- **अस्पताल र समन्वय:** नगर अस्पताललाई नयाँ भवनमा स्थानान्तरण गरी सेवा विस्तार गरिनेछ। विशेषज्ञ सेवा सञ्चालनका लागि सङ्घ, प्रदेश र निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिनेछ।
- **पोषण र क्षयरोग: 'क्षयरोग मुक्त' (TB Free)** पालिका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ। बहुक्षेत्रीय पोषण योजना (MSNP) को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै सबै वडाहरूलाई पोषणमैत्री घोषणा गरी 'पोषणमैत्री पालिका' निर्माण गरिनेछ। जनस्वास्थ्य र पोषणका विषयलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ।
- **महामारी नियन्त्रण र नियमन:** महामारी र सङ्क्रामक रोग नियन्त्रणका लागि द्रुत प्रतिकार्य टोली (RRT) तयारी अवस्थामा राखिनेछ भने सीमा क्षेत्रमा 'हेल्थ डेस्क' मार्फत नियमित स्क्रिनिङ गरिनेछ। सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूले न्यूनतम मापदण्ड पालना गरे/नगरेको नियमित अनुगमन गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ३ : खानेपानी तथा सरसफाइ</u>

१. खानेपानीमा सर्वसुलभ पहुँच र पूर्वाधार विकास:

- सबै वडाका नगरवासीहरूलाई स्वच्छ खानेपानीको पहुँच सुनिश्चित गर्न माग र आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक-निजी-साझेदारी (PPP) अवधारणामा 'एकीकृत खानेपानी आयोजना' सञ्चालन गरिनेछ।
- नगर क्षेत्रभित्र नयाँ खानेपानी आयोजनाको निर्माण, सञ्चालनमा रहेका आयोजनाको विस्तार तथा ट्रिटमेन्ट प्लान्ट (Treatment Plant) निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) तयार गरी सङ्घ र प्रदेश सरकारसँगको सहकार्य र सहलगानीमा अगाडि बढाइनेछ।

२. खानेपानी गुणस्तर मापन, नियमन र डिजिटल अभिलेख:

- खानेपानीका स्रोत, मुहान र वितरण भइरहेको पानीको नियमित गुणस्तर परीक्षण गरिनेछ। **'NWASH'** (National Water Supply and Sanitation Information Management System) प्रणालीको प्रयोग गर्दै खानेपानीका

मुहान र उपभोक्ताको पूर्ण विवरणसहितको डिजिटल अभिलेख व्यवस्थापन गरिनेछ।

- सहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा सञ्चालित खानेपानी उपभोक्ता समिति र संस्थाहरूको सेवा सुधार, विस्तार र स्तरोन्नतिका लागि आवश्यक नियमन, मार्गदर्शन र सहजीकरण गरिनेछ।

३. स्रोत संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन र जलवायु अनुकूलन:

- पानीको मुहान सुक्न नदिन र भूमिगत जलस्तर उकास्न (Water Recharge) मुहान संरक्षण, सिमसार तथा तालतलैया संरक्षण, वृक्षारोपण र 'वर्षा जल सङ्कलन प्रणाली' (Rainwater Harvesting) लाई अनिवार्य लागू गरिनेछ।
- सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी जनचेतना अभियानहरू सञ्चालन गर्दै पूर्ण सरसफाइका कार्यक्रमहरूमा सामुदायिक सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

४. विपद् व्यवस्थापन र आकस्मिक खानेपानी आपूर्ति:

- बाढी, पहिरो जस्ता विपद्को समयमा खानेपानी सेवा अवरुद्ध हुन नदिन माग र क्षतिको यकिन गरी तत्काल पाइप खरिद तथा वितरणको व्यवस्था मिलाइनेछ।
- विपद्को समयमा स्वच्छ खानेपानीको आकस्मिक आपूर्तिका लागि समुदाय, रेडक्रस र विभिन्न सङ्घसंस्थाहरूसँगको समन्वयमा शीघ्र व्यवस्थापन (Rapid Response) गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ४ : महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण</u>

१. महिला सशक्तीकरण तथा लैङ्गिक समानता:

- **आर्थिक तथा शैक्षिक विकास: "सूर्योदय नगरपालिकाको इच्छाः छोरी बुहारीलाई शिक्षा"** अभियानलाई व्यवस्थित गर्दै स्नातक तहमा अध्ययनरतलाई छात्रवृत्ति दिइनेछ। महिलालाई स्वरोजगार बनाउन महिलाको नाममा दर्ता हुने व्यवसायमा ३५% शुल्क छुट, गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम (MEDPA) सञ्चालन र एकल महिलालाई व्यवसायका लागि 'बीउ पुँजी' (Seed Money) उपलब्ध गराइनेछ।
- **स्वास्थ्य र सुरक्षा:** महिलाको सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यको हक सुनिश्चित गर्दै सार्वजनिक स्थलमा स्तनपान कक्ष विस्तार गरिनेछ। अपाङ्गता

भएका महिलालाई निःशुल्क सेनेटरी प्याड र विपन्न/एकल महिलालाई स्वास्थ्य बीमामा आबद्ध गराइनेछ।

- **सहभागिता र संरक्षण:** नगरका उपभोक्ता समिति र संस्थामा ५०% महिला सहभागितालाई निरन्तरता दिइनेछ। नगरपालिकालाई 'लैङ्गिक हिंसामुक्त नगर' घोषणा गर्न सचेतना जगाउँदै, हिंसा पीडित र मानव बेचबिखनमा परेकाहरूको उद्धार तथा पुनःस्थापना केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ। **GESI Audit** र **Gender Audit** लाई निरन्तरता दिइनेछ । नगरका ज्येष्ठ महिलालाई **'सूर्योदय नगर आमा'** को रुपमा सम्मान गरिनेछ।

२. बाल अधिकार तथा बालमैत्री स्थानीय शासन:

- **बालमैत्री नगर र सहभागिता:** बाल अधिकारका चार स्तम्भ (बचाउ, संरक्षण, विकास र सहभागिता) सुनिश्चित गर्दै बालमैत्री नगरपालिकाका सूचकहरूलाई दिगो रूपमा संस्थागत गरिनेछ। विकास योजना तर्जुमादेखि अनुगमनसम्म बालबालिकाको अर्थपूर्ण सहभागिताका लागि 'बाल क्लब/सञ्जाल' हरूलाई क्रियाशील बनाइनेछ।
- **बाल संरक्षण:** बालविवाह, साइबर अपराध र लागुऔषध दुर्व्यसन रोक्न सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। बालश्रम मुक्त अभियानलाई कडाइका साथ लागू गर्दै 'बाल हेल्पलाइन १०९८' र 'बालबालिका खोजतलास १०४' सँगको सहकार्यमा घटना व्यवस्थापन गरिनेछ।
- **विकास र पोषण:** 'पोषणमैत्री नगरपालिका' का सूचकहरू पूरा गर्न सुनौलो हजार दिन र किशोरकिशोरी लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। बाल उद्यान (Park) सहितको सिकाइ केन्द्रलाई व्यवस्थित गर्दै शिक्षकहरूलाई मनोसामाजिक तालिम प्रदान गरिनेछ।

३. ज्येष्ठ नागरिक कल्याण तथा अनुभव हस्तान्तरण:

- **सुरक्षा र सम्मान:** असहाय ज्येष्ठ नागरिकहरूको विशेष सुरक्षा र स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गरिनेछ। ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र र आवश्यक सहायक सामग्रीहरू सहज रूपमा उपलब्ध गराइनेछ।
- **संस्थागत संलग्नता:** ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई नयाँ पुस्तामा सार्न **'पुस्ता हस्तान्तरण कार्यक्रम'** र **'ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र'** सञ्चालन गरिनेछ। ६० वर्षमाथिका नागरिकहरूको सहभागितामा वडा/नगरस्तरीय समिति गठन गरी अन्तर-पालिका अवलोकन भ्रमण गराइनेछ।

४. अपाङ्गता रोकथाम, पुनःस्थापना तथा पहुँचयोग्यता:

- **पहिचान र पुनःस्थापना:** अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको पहिचान गरी परिचयपत्र वितरण कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ। उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य र उपचारका लागि सङ्घ र प्रदेशको समन्वयमा 'अपाङ्गता रोकथाम तथा समुदायमा आधारित पुनःस्थापना (CBR)' कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- **सशक्तीकरण र पूर्वाधार:** नगरभित्र निर्माण हुने सबै सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरूलाई अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आयआर्जनमा जोड्न प्रविधि तथा व्यवसाय अनुदान दिनुका साथै उनीहरूका 'मिलिजुली समूह' र सहकारीलाई परिचालन गरिनेछ । प्रदेश सरकारको समन्वयमा छुट्टै 'हेल्प डेस्क' स्थापना गरिनेछ।

५. लक्षित, सीमान्तकृत तथा अल्पसङ्ख्यक समुदाय उत्थान:

- **दलित समुदाय:** दलित समुदायको परम्परागत पेसा, कला र सीपको संरक्षण गर्दै त्यसलाई आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण गर्न उद्यमशीलता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
- **आदिवासी जनजाति:** आदिवासी जनजाति र लोपोन्मुख समुदायको समग्र अवस्था अध्ययन गरी 'स्थिति पत्र' (Status Paper) तयार गरिनेछ । उनीहरूको भाषा, संस्कृति र प्राचीन सीप संरक्षण गर्दै 'जनजाति महासङ्घ' को रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनमा सहयोग गरिनेछ।
- **यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक (LGBTQ+):** यस समुदायको संवैधानिक अधिकार कार्यान्वयन गर्दै, उनीहरूको सहजता र सम्मानका लागि छुट्टै **सार्वजनिक शौचालय**को व्यवस्था गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ५ : युवा तथा खेलकुद</u>

१. युवा सशक्तीकरण, उद्यमशीलता र युवामैत्री सुशासन:

- युवामैत्री स्थानीय शासन (YFLG) का सूचकहरू पूरा गर्दै **'युवामैत्री नगरपालिका'** निर्माण गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन तथा 'सम्पर्क एकाइ' स्थापना गरिनेछ।
- युवाहरूलाई उद्यम र स्वरोजगारमा जोड्न **'युवा व्यवसाय प्रवर्द्धन कोष'** को स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। सङ्घ, प्रदेश र साझेदार संस्थाहरूको समन्वयमा युवाहरूलाई जीवनोपयोगी सीप तथा व्यावसायिक क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिनेछ।

२. खेलकुद पूर्वाधार, प्रविधि र पहुँच विस्तार:

- युवाहरूमा स्वस्थ जीवनशैली प्रवर्द्धन गर्न वडा तथा नगरस्तरमा खेल मैदान, रङ्गशाला र फिटनेस सेन्टर (Fitness Center) जस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण र स्तरोन्नति गरिनेछ। सीमान्तकृत समुदायका युवाहरूलाई यस्ता खेलकुद सुविधामा सहज पहुँच पुऱ्याइनेछ।
- खेलकुद प्रतियोगिताहरूको मूल्याङ्कनलाई निष्पक्ष, छिटो र आधुनिक बनाउन **'लाइभ स्कोरिङ ड्यासबोर्ड'** लगायतका प्रविधिमैत्री खेल व्यवस्थापन प्रणालीको विकास र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

३. खेल महोत्सव, प्रतिभा पहिचान र खेलाडी प्रोत्साहन:

- भलिबल, कबड्डी, फुटबल, क्रिकेटका साथै मार्सल आर्ट्स (कराँते, तेक्वान्दो, उसु), एथलेटिक्स र चेस जस्ता खेलहरू समावेश गरी नगरस्तरीय **'बृहत् खेल महोत्सव'** आयोजना गरिनेछ। नगर स्तरीय राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
- विभिन्न खेलका प्रतिभावान् युवाहरूको पहिचान (Talent Hunt) गरी उनीहरूलाई व्यावसायिक खेलाडीका रूपमा विकास गर्न विशेष प्रशिक्षण दिइनेछ। जिल्ला, प्रदेश, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पदक हासिल गर्ने खेलाडीहरूलाई विशेष सम्मान तथा पुरस्कृत गरिनेछ।
- खेललाई मर्यादित र नियमसङ्गत बनाउन नगरभित्रका खेल प्रशिक्षक तथा निर्णायक (रेफ्री/जज) हरूको क्षमता अभिवृद्धि र नियम अद्यावधिक गर्न नियमित 'पुनर्ताजगी तालिम' सञ्चालन गरिनेछ।

४. विद्यालय खेलकुद, आत्मरक्षा र सामुदायिक साझेदारी:

- विद्यालय स्तरबाटै खेलकुदको जग बसाल्न आवश्यक खेल सामग्री र प्रशिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ। खेलकुदमा लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धन गर्दै कक्षा ९ देखि १२ सम्म अध्ययनरत छात्राहरूका लागि अनिवार्य **'आत्मरक्षा (Self-defense)'** तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
- समुदायमा आधारित संस्था, खेलकुद क्लब र विद्यालयहरूसँगको साझेदारीमा खेलकुद शिक्षा र नियमित शारीरिक अभ्यासलाई जनस्तरसम्म पुऱ्याउन सहकार्य गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ६ : सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण</u>

१. सामाजिक सुरक्षा भत्ता व्यवस्थापन र प्रविधिमैत्री अभिलेख:

- सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण लाभग्राहीहरूको विवरणलाई सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरी निरन्तर अद्यावधिक गरिनेछ।
- लाभग्राहीहरूको व्यक्तिगत विवरण र घटना दर्तासम्बन्धी कागजातहरूलाई सुरक्षित र व्यवस्थित राख्दै, सेवाग्राहीको मागबमोजिम सहज, छिटो र झन्झटमुक्त रूपमा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ।

२. व्यक्तिगत घटना दर्ता प्रणाली, सचेतना र क्षमता विकास:

- जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइ, विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता सम्पूर्ण व्यक्तिगत घटनाहरूलाई **३५ दिनभित्र अनिवार्य दर्ता** गर्न प्रोत्साहन गर्ने गरी समुदायस्तरमा व्यापक सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। नागरिकको सहजताका लागि वडाहरूमा 'व्यक्तिगत घटना दर्ता घुम्ती शिविर' सञ्चालनलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- घटना दर्ता प्रक्रियालाई वडास्तरमै प्रभावकारी र पूर्ण बनाउन वडा जनप्रतिनिधि, टोल विकास संस्थाका पदाधिकारी र महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई परिचालन गर्दै नियमित रूपमा अभिमुखीकरण तथा क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ।

३. पूर्वाधार विकास क्षेत्र

<u>उपक्षेत्र १ : आवास, भवन तथा बस्ती विकास</u>

१. भवन संहिता कार्यान्वयन, नक्सापास प्रणाली र सहरी सौन्दर्य:

- भू-उपयोग योजना अनुरूप सुरक्षित बस्ती निर्माण गर्न 'जलवायु उत्थानशील तथा भूकम्प प्रतिरोधी भवन संहिता' र MTMP कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ। अनधिकृत संरचना निर्माणलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गरिनेछ।
- नक्सापास प्रणालीलाई पूर्णतः एकद्वार र प्रविधिमैत्री बनाइनेछ। सरकारी तथा सार्वजनिक भवन संरचना निर्माण गर्दा अनिवार्य नक्सापास गर्ने व्यवस्था लागू गर्दै, विगतमा स्वीकृति नलिई बनेका सार्वजनिक भवनहरूको मापदण्ड यकिन गरी अभिलेखीकरण गरिनेछ।
- व्यावसायिक भवनहरूमा पार्किङ (Parking), अग्नि सुरक्षा (Fire Safety) र ऊर्जा प्रभावकारिता (Energy Efficiency) अनिवार्य गरिनेछ भने मुख्य बजार

क्षेत्रमा साइनबोर्ड व्यवस्थापन र सडक सौन्दर्यीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

२. सुरक्षित आवास, योजनाबद्ध बस्ती विकास र भू-व्यवस्थापन:

- अति गरिब, विपन्न, एकल महिला, अपाङ्गता भएका र भूमिहीन परिवारलाई लक्षित गर्दै समावेशी तथा **'सुरक्षित आवास कार्यक्रम'** सञ्चालन गरिनेछ।
- GIS प्रविधिमा आधारित विपद् जोखिम (पहिरो, बाढी, आगलागी) नक्साङ्कन गरी सुरक्षित क्षेत्र (Safe Zone) पहिचान गरिनेछ। सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) मोडलमा पूर्वाधारयुक्त र जलवायु-सहनशील बस्ती विकास गरिनेछ।
- अव्यवस्थित जग्गा खण्डीकरण (Land Fragmentation) नियन्त्रण गर्न न्यूनतम प्लट साइज, सडक पहुँच र पूर्वाधार सुनिश्चितताका आधारमा मात्र जग्गा विभाजन गर्न पाउने नीति कडाइका साथ लागू गरिनेछ।

३. हरित प्रविधि, वातावरणमैत्री पूर्वाधार र पर्यटन वास्तुकला:

- नगरभित्र **"एक घर–एक रुख"**, वर्षा जल सङ्कलन (Rainwater Harvesting) र भूमिगत जल पुनर्भरण (Recharge Pit) जस्ता हरित निर्माण प्रविधिलाई प्रोत्साहन गर्दै स्मार्ट ढल तथा नाली (Smart Drainage) प्रणाली विकास
गरिनेछ।
- पर्यटकीय क्षेत्रमा निर्माण हुने भवनहरूका लागि विशेष मापदण्ड निर्धारण गरी स्थानीय वास्तुकला, सांस्कृतिक पहिचान र प्राकृतिक परिवेश झल्कने डिजाइन अनिवार्य गरिनेछ। धार्मिक तथा पर्यटकीय संरचना बनाउँदा तालतलैया र सिमसार क्षेत्रको संरक्षणलाई पहिलो सर्त मानिनेछ।

४. स्थानीय सामग्रीको प्रयोग, सीप विकास र संरचनाको पुनःप्रयोग:

- भौतिक संरचना निर्माणमा स्थानीय सामग्री, न्यून कार्बन (Low-carbon) प्रविधि र पहाडमैत्री डिजाइनलाई प्रोत्साहन गर्दै दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि कारिगढ (Mason) तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
- नगरभित्र रहेका तर प्रयोगमा नआएका सार्वजनिक भवन तथा संरचनाहरूको लगत सङ्कलन गरी तिनलाई सामुदायिक, सामाजिक तथा आर्थिक गतिविधिमा रूपान्तरण गर्न **'पुनःप्रयोग' (Adaptive Reuse)** को नीति अवलम्बन गरिनेछ।

उपक्षेत्र २ : सडक, पुल तथा यातायात

१. रणनीतिक सडक सञ्जाल, गौरवका आयोजना र स्तरोन्नति:

- 'नगर यातायात गुरुयोजना (MTMP)' र आवधिक योजनाका आधारमा सडक निर्माण तथा स्तरोन्नतिलाई प्राथमिकता दिइनेछ । तयार भएका DPR र DEDR का आधारमा सङ्घ, प्रदेश र सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP) को सहकार्यमा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- **नगर गौरवका आयोजनाहरू:** 'सूर्योदय चक्रपथ' निर्माणलाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ । नगरपालिकाका १४ वटै वडा कार्यालयलाई नगर कार्यपालिकाको कार्यालयसँग जोड्ने सडक सञ्जाल र अन्य बाह्रैमास चल्ने सडकहरूलाई कालोपत्रे/पक्की गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- पर्यटकीय गन्तव्यसम्म पुग्ने सडक र पदमार्गहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नतिमा विशेष लगानी वृद्धि गरिनेछ ।

२. सडक क्षेत्राधिकार (Right of Way), लगत कट्टा र हरियाली:

- सङ्घ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय सडकहरूको क्षेत्राधिकार (ROW) निर्धारण गरी सोभित्र पर्ने जग्गाहरूको **'लगत कट्टा'** गर्ने प्रक्रियालाई उच्च प्राथमिकताका साथ अघि बढाइनेछ । क्षेत्राधिकार कायम भएका क्षेत्रमा मात्र निर्माण कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
- सडक क्षेत्राधिकारभित्र नयाँ संरचना निर्माण, उत्खनन र भरण (Back Filling) लाई पूर्ण रूपमा बन्देज गरिनेछ । वातावरणमैत्री पूर्वाधार निर्माणका लागि सडक किनारमा फुटपाथ निर्माण र वृक्षारोपण गरिनेछ ।

३. सडक मर्मतसम्भार, ट्राफिक व्यवस्थापन र सहरी पूर्वाधार:

- 'सडक बोर्ड नेपाल' सँगको साझेदारीमा **Annual Road Maintenance Plan (ARMP)** ले निर्धारण गरेबमोजिम सडकहरूको नियमित मर्मतसम्भार गरिनेछ । स्थानीय सडकको भारवहन क्षमताअनुसार सवारीसाधन सञ्चालनको नियमन गरिनेछ ।
- सडक आवागमनलाई बाधा पुग्ने गरी सडकमा निर्माण सामग्री, काठका गोलिया वा पसल राख्ने कार्यलाई पूर्ण निरुत्साहित गर्दै ट्राफिक प्रहरीसँगको सहकार्यमा सहरी ट्राफिक व्यवस्थापन र सडक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- प्रमुख बजार तथा पर्यटकीय स्थलहरूमा पार्किङ, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालय र सूचना बोर्ड जस्ता पूर्वाधारहरू निर्माण गरिनेछ । स्थानीय सडक

र संरचनाको रेखदेख र संरक्षणमा **'टोल विकास संस्था'** लाई जिम्मेवार बनाइनेछ।

४. झोलुङ्गे तथा पक्की पुल निर्माण र संरक्षण:

- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्यमा नगरभित्रका तथा अन्तर-पालिका जोड्ने मोटरेबल पक्की पुलहरूको निर्माण, मर्मतसम्भार र संरक्षण गरिनेछ।
- आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा नयाँ झोलुङ्गे पुल निर्माण गरिनेछ। सञ्चालनमा रहेका झोलुङ्गे पुलको नियमित मर्मतका लागि तोकिएका **'पुल संरक्षकहरू'** लाई आधारभूत मर्मत तालिम र आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइनेछ।

<u>उपक्षेत्र ३ : जलस्रोत, जलविद्युत तथा स्वच्छ ऊर्जा</u>

१. पूर्ण विद्युतीकरण, पूर्वाधार सुधार र औद्योगिक विद्युत् पहुँच:

- नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँगको समन्वयमा केन्द्रीय प्रसारण लाइन नपुगेका टोल र बस्तीहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गरी नगरलाई पूर्ण विद्युतीकरणतर्फ लगिनेछ।
- विद्युत् सेवालाई सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउन **'काठे पोल प्रतिस्थापन'** गर्ने र मुख्य बजार क्षेत्रमा रहेका विद्युत्का नाङ्गा तारहरूलाई इन्सुलेट (Insulate) गर्ने कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ।
- नगरभित्रका साना, मझौला र ठूला उद्योगधन्दा तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको उत्पादन क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यकताअनुसार **'थ्री-फेज' (Three-phase)** विद्युत् लाइन विस्तारका लागि प्राधिकरणसँग प्रभावकारी समन्वय गरिनेछ।

२. स्वच्छ/वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन र विद्युतीय सवारी पूर्वाधार:

- खनिज इन्धन (Fossil Fuels) को प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्न विद्युतीय उपकरण तथा चुल्होको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। नगर क्षेत्रमा थप **'विद्युतीय सवारी चार्जिङ स्टेसन' (EV Charging Stations)** निर्माण गर्न निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।

- समुदायसँगको साझेदारीमा पर्यटकीय क्षेत्र, सार्वजनिक भवन, मुख्य बजार क्षेत्र र कालोपत्रे सडक सञ्जालभित्रका गाउँहरूमा सौर्य सडक बत्ती (Solar Street Lights) जडान कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।
- केन्द्रीय प्रसारण लाइनको पहुँच पुग्न नसकेका वा विद्युत् जडान गर्न नसक्ने अति गरिब तथा विपन्न परिवारका लागि वैकल्पिक ऊर्जा (सौर्य ऊर्जा) को विशेष व्यवस्था गरी घरबस्ती उज्यालो बनाइनेछ।

३. जलविद्युत आयोजना नियमन र ऊर्जा रूपान्तरण:

- जलविद्युत आयोजनाहरूको हकमा वातावरणीय संरक्षण र तोकिएका सम्पूर्ण कानुनी मापदण्ड पूरा गरेर आएका आयोजनाहरूलाई मात्र निर्माणपूर्वको स्वीकृति/अनुमति प्रदान गर्ने नीति कडाइका साथ लागू गरिनेछ।
- नगरभित्र वैकल्पिक ऊर्जाका अन्य सम्भाव्यताहरूको पहिचान गरी सरोकारवालाहरूसँगको समन्वयमा परम्परागत ऊर्जालाई स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जाबाट प्रतिस्थापन गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ४ : सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि</u>

१. विद्युतीय सुशासन, एकीकृत प्रणाली (Integrated System) र सेवा प्रवाह:

- नगरपालिकालाई पूर्ण 'सूचना प्रविधिमैत्री नगर' का रूपमा विकास गर्दै सबै वडा तथा शाखाहरूको कार्यलाई अनलाइन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ। सेवा प्रवाहलाई छिटो र प्रभावकारी बनाउन **'एकीकृत सूचना प्रणाली' (Integrated System)** को विस्तार र स्तरोन्नति गरिनेछ।
- नगरको वेबसाइट र मोबाइल एपलाई प्रत्यक्ष सेवा प्रवाहसँग आबद्ध गरी नागरिकको सहज पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ। आवश्यकता अनुसार GIS प्रविधिमा आधारित तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा सेवाग्राहीलाई सूचना दिन रियल-टाइम ड्यासबोर्डहरूको विकासलाई जोड दिइनेछ।
- विद्युतीय कार्यसम्पादन प्रणालीमा आउने प्राविधिक समस्याहरू तत्काल समाधान गरी सेवालाई चुस्त राख्न नगरपालिकामा छुट्टै **'प्रविधि सहायता कक्ष' (IT Helpdesk)** सञ्चालनमा ल्याइनेछ।

२. साइबर सुरक्षा, तथ्याङ्क व्यवस्थापन र IT अडिट:

- सूचना प्रविधि प्रणालीको सुरक्षाका लागि फायरवाल (Firewall) को व्यवस्था र क्लाउड बेस सर्भर (Cloud Based Server) को प्रयोगलाई निरन्तरता दिँदै

प्रयोगकर्ता पहुँच र तथ्याङ्क सुरक्षाको न्यूनतम मापदण्ड (Security Protocols) कडाइका साथ लागू गरिनेछ।

- विद्युतीय प्रणालीहरूमा हुन सक्ने सुरक्षा जोखिम पहिचान र न्यूनीकरण गर्न प्रणालीहरूको स्पष्ट जिम्मेवारी तोकी अनिवार्य रूपमा **IT Audit (सूचना प्रविधि परीक्षण)** गर्ने कार्यलाई अघि बढाइनेछ।
- नगरका सम्पूर्ण विकास आयोजनाहरूलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन 'आयोजना बैंक व्यवस्थापन प्रणाली' (Project Bank Management System) लाई विद्युतीय प्रणालीमा प्रविष्ट गरिनेछ।

३. इन्टरनेट पहुँच, डिजिटल साक्षरता र क्षमता विकास:

- नगर क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक संस्था, विद्यालय र स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा इन्टरनेट सुविधालाई थप सुदृढ र भरपर्दो बनाइनेछ।
- प्रविधिको प्रयोगमा नागरिकको पहुँच बढाउन नगरवासीहरूलाई लक्षित गरी **'डिजिटल साक्षरता' (Digital Literacy)** कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- नयाँ सफ्टवेयर र सूचना प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालनका लागि जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको नियमित प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।

४. विकास पत्रकारिता, सञ्चार प्रवर्द्धन र साझेदारी:

- दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरू हासिल गर्न स्थानीय सञ्चारमाध्यमहरूको सहकार्यमा जनहितका सूचना तथा विज्ञापनहरू प्रसारण गरिनेछ।
- स्थानीय सञ्चारकर्मीहरूसँगको समन्वयमा **'विकास पत्रकारिता' (Development Journalism)** लाई प्रोत्साहन गर्दै पत्रकारहरूको पेशागत सुरक्षा, संस्थागत विकास र क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सहकार्य गरिनेछ।

४. वन तथा वातावरण क्षेत्र

<u>उपक्षेत्र १ : वन, हरियाली, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता</u>

१. वन संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन र नियमन:

- निजी जमिनका **३३ इन्चभन्दा कम गोलाइ भएका रुख कटान र सरपट कटानीलाई पूर्ण निषेध** गरिनेछ। सर्जमिन सिफारिस र प्राविधिक प्रतिवेदनका आधारमा रुखको 'GPS Coordinate' लिएर मात्र छपान तथा कटान अनुमतिपत्र जारी गर्ने नवीन प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ।
- भौगोलिक बनावटका आधारमा सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी वनको दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ । सामुदायिक वनहरूको विधान (Bylaws) अद्यावधिक गर्दै निजी तथा सामुदायिक वनहरूको नियमित अनुगमन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरिनेछ।
- पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक पर्ने नदीजन्य तथा खानीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो) को उत्खनन वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (BES/IEE/EIA) का आधारमा मात्र गर्ने व्यवस्था कडाइका साथ लागू गरिनेछ।

२. जैविक विविधता, हाब्रे (Red Panda) संरक्षण र पर्यापर्यटन:

- दुर्लभ हाब्रे (Red Panda) लगायतका लोपोन्मुख जीवजन्तु र वनस्पतिको बासस्थान संरक्षणका लागि 'रेड पाण्डा नेटवर्क' लगायतका संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा **मानेभञ्ज्याङ र सन्दकपुर** जस्ता संवेदनशील क्षेत्रहरूमा विशेष संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै दिगो पर्यापर्यटन (Ecotourism) का मापदण्डहरू लागू गरिनेछ।
- स्थानीय लोपोन्मुख वनस्पति र जीवजन्तुको पहिचान, संरक्षण र प्रजननका लागि सरोकारवालाको समन्वयमा **'बोटानिकल पार्क' (Botanical Park)** निर्माण गरिनेछ । सामुदायिक र विद्यालयस्तरमा जैविक विविधता शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

३. वातावरणमैत्री स्थानीय शासन (EFLG) र प्रदूषण नियन्त्रण:

- नगरपालिकालाई **"वातावरणमैत्री स्थानीय शासन (EFLG)"** अवधारणाअनुसार विकास गर्दै वातावरणीय सूचकहरूको नियमित मापन गरिनेछ । पूर्वाधार निर्माण गर्दा वातावरणमैत्री पूर्वाधार (Green Infrastructure) लाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ।
- ध्वनि, धुलो र प्लास्टिकजन्य प्रदूषण न्यूनीकरणका लागि विद्यालय, टोल र सार्वजनिक स्थलहरूमा जनचेतनामूलक अभियान सञ्चालन गर्दै नियमित रूपमा वातावरण प्रदूषण मापन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।

४. जलवायु अनुकूलन, भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन:

- जलवायु परिवर्तनको असर मूल्याङ्कन गरी कृषि, वन, भवन र जलस्रोतमा आधारित स्थानीय अनुकूलन परियोजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ। समुदायमा आधारित विपद् पूर्वतयारी (CBDRM) र खोज तथा उद्धार तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
- भूक्षय तथा पहिरो न्यूनीकरणका लागि सडक किनार र जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूमा समुदायको सहभागितामा **'बायो-इन्जिनियरिङ' (Bio-engineering)** र भूसंरक्षणमैत्री वृक्षारोपणलाई अभियानकै रूपमा अघि बढाइनेछ।
- नगरभित्रका सबै पानीका मुहान (ढुङ्गेधारा, कुवा, मूल, सिमसार, तालतलैया) को नक्साङ्कन गरी पुनर्जीवन दिने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। सार्वजनिक तथा निजी भवनहरूमा **वर्षा जल सङ्कलन (Rainwater Harvesting)** प्रणाली अवलम्बन गर्न विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र २ : वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन</u>

१. एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन (SWMP), PPP मोडल र जनशक्ति प्रोत्साहन:

- नगरभित्र उत्सर्जन हुने फोहोरको दिगो व्यवस्थापनका लागि सङ्घ, प्रदेश र विकास साझेदारहरूको सहकार्यमा 'एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम (SWMP)' सञ्चालन गरिनेछ।
- फोहोर सङ्कलन र व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन विज्ञहरूको परामर्शमा **सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP)** मोडेल कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ।
- वातावरणमैत्री स्थानीय प्रविधिको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिँदै, फोहोरमैला व्यवस्थापनको अग्रपङ्क्तिमा खटिने सफाइकर्मी/कर्मचारीहरूलाई विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ।

२. फोहोर वर्गीकरण, रङ-कोड (Color Code) र विस्तारित उत्पादक दायित्व (EPR):

- घर, व्यवसाय र पर्यटकीय क्षेत्रमै फोहोर छुट्याउने (Source Segregation) प्रणालीलाई अनिवार्य गरिनेछ । फोहोर सङ्कलनमा **रङ-कोड प्रणाली (हरियो=जैविक, निलो=प्लास्टिक, रातो=अन्य)** क्रमशः लागू गर्दै जैविक फोहोरलाई कम्पोस्ट मल बनाउन विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ।

- प्लास्टिकका बोतल, झोला र मदिराका सिसा उत्पादन गर्ने तथा बेच्ने व्यवसायहरूलाई **"विस्तारित उत्पादक दायित्व (EPR)"** अन्तर्गत फोहोर व्यवस्थापनमा जवाफदेही बनाइनेछ।
- प्रमुख बजार क्षेत्रहरूमा विद्युतीय फोहोर व्यवस्थापनका लागि छुट्टै **E-Waste सङ्कलन केन्द्र** सञ्चालनमा ल्याइनेछ।

३. प्लास्टिक नियन्त्रण र 'स्वच्छ सूर्योदय अभियान' (Clean Suryodaya Campaign):

- ४० माइक्रोनभन्दा मुनिका प्लास्टिक झोलाहरूको प्रयोगलाई पूर्ण रूपमा प्रतिबन्ध गरिनेछ भने २ लिटरभन्दा साना प्लास्टिकका पानीका बोतलहरूको बिक्री वितरणलाई निरुत्साहित गर्दै वैकल्पिक प्रयोग (जस्तै: रिफिल प्रणाली) लाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
- सार्वजनिक स्थल, हाटबजार, कार्यालय र पर्यटकीय क्षेत्रहरूको नियमित सरसफाइका लागि संरचना र बजेटसहित **"Clean Suryodaya Campaign"** लाई नगरस्तरीय महा-अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ। 'आफ्नो टोल सफा राखौँ' अभियानअन्तर्गत वडा र टोलस्तरीय सरसफाइ प्रतिस्पर्धा आयोजना गरिनेछ।
- स्थानीय जलवायु अनुकूलन योजना (LAPA) अनुरूप विद्यालय र समुदायमा फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवहार परिवर्तनका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

४. पर्यटकीय सरसफाइ व्यवस्थापन र खुला चरन प्रतिबन्ध:

- कन्याम, श्रीअन्तु, फिक्कल र पशुपतिनगर जस्ता प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा डस्टबिन, जनशक्ति र सवारीसाधनसहितको विशेष फोहोर व्यवस्थापन प्रणाली लागू गरिनेछ। बजार र पर्यटकीय स्थलहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी त्यसको व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदायको अपनत्व विकास गरिनेछ।
- वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न र भूक्षय रोक्न थुम्के लगायतका उत्तर-पूर्वी क्षेत्रहरूमा **खुला पशु चरन (Open Grazing)** लाई पूर्ण रूपमा प्रतिबन्धित गरिनेछ।

<u>उपक्षेत्र ३ : विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन</u>

१. संस्थागत सुदृढीकरण, पूर्वसूचना प्रणाली (EWS) र प्रविधिको प्रयोग:

- 'स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (LEOC)' लाई GIS, Remote Sensing प्रविधि, आवश्यक जनशक्ति र विपद् व्यवस्थापन सामग्रीसहित थप सशक्त र प्रविधिमैत्री बनाइनेछ।
- GIS प्रविधिको प्रयोग गरी भूस्खलन, पहिरो, आगलागी र अन्य जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन (Risk Mapping) गरिनेछ। पूर्वसूचना प्रणाली (Early Warning System) लाई सुदृढ गर्दै, **'Real-time Data Sharing Platform'** निर्माण गरी नागरिकलाई आपत्कालीन सूचना तत्काल मोबाइलमै पाउने व्यवस्थाको सुरुवात गरिनेछ।
- **Making Cities Resilience-2030 (MCR-2030)** को लक्ष्य प्राप्तिका लागि सङ्घ, प्रदेश र United Nations (UNDRR) लगायतका सरोकारवाला निकायहरूसँग सहकार्य र साझेदारी गरिनेछ।

२. आपत्कालीन सेवा, खोज तथा उद्धार र सुरक्षित पूर्वाधार:

- आगलागी नियन्त्रणका लागि प्रत्येक टोलमा पानी ट्याङ्की/पोखरी निर्माणको थालनी गरिनेछ भने खोज तथा उद्धारका सामग्री र Fire Extinguisher वितरण गरिनेछ। हरेक वडामा दमकल र एम्बुलेन्स सहजै पुग्न सक्ने गरी सडक पूर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड तोकिनेछ।
- विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यका लागि वडा र टोलस्तरमा 'कृत्रिम घटना अभ्यास (Mock Drill)' तथा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र विद्यालयहरूलाई विपद्को समयमा प्रयोग गर्न सकिने गरी **"Safe Zone"** को अवधारणाअन्तर्गत विकास गरिनेछ।

३. जलवायु अनुकूलन (Adaptation), जोखिम हस्तान्तरण र उत्थानशील विकास:

- जलवायु परिवर्तनले पारेका असरहरूको पहिचान गरी कृषि, जल, वन र पूर्वाधार क्षेत्रमा 'जलवायु सहनशील प्रविधि र अभ्यास (Climate-Resilient Technologies)' लाई प्रवर्द्धन गरिनेछ। सङ्घ, प्रदेश र विकास साझेदारहरूको सहकार्यमा **"Green-Climate Project"** हरू सञ्चालन गरिनेछ।
- विपद् पश्चात्को राहत, पुनर्निर्माण र क्षतिपूर्तिका लागि बीमा लगायत **'जोखिम हस्तान्तरण (Risk Transfer)'** का सम्भाव्य उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ। विपद् व्यवस्थापन र अनुकूलनका हरेक चरणमा महिला, युवा र सीमान्तकृत वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता अनिवार्य गरिनेछ।

४. जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण र वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण:

- GIS नक्साङ्कनका आधारमा पहिरो, भूकम्प वा बाढीको उच्च जोखिममा रहेका संवेदनशील बस्तीहरूको पहिचान गरी प्रदेश र सङ्घीय सरकारको समन्वयमा सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण र सुरक्षित आवासको व्यवस्था गर्ने नीति लिइनेछ।
- जङ्गली जनावरको आक्रमण (मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व) न्यूनीकरण गर्न डिभिजन वन कार्यालय, समुदाय र सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा सुरक्षात्मक र सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

५. सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्र

<u>उपक्षेत्र १ : नीति, कानुन, न्याय तथा सुशासन</u>

१. नतिजामुखी सुशासन, सेवा प्रवाह सुधार (BPR) र सहशासन:

- नगरपालिकाको समग्र कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी र मापनयोग्य बनाउन **'नतिजामा आधारित शासकीय प्रबन्ध' (Delivery-Based Governance)** लागू गरिनेछ।
- सेवा प्रवाहमा रहेको दोहोरोपन र प्रशासनिक झन्झट अन्त्य गर्न **Business Process Re-engineering (BPR)** अवलम्बन गरिनेछ । यस प्रणालीमार्फत निर्णय प्रक्रियाका बहु-स्वीकृति तहलाई बढीमा 'तीन तह' मा सीमित गरी सेवालाई सरल र द्रुत बनाइनेछ।
- सहशासन (Co-Governance) को अवधारणाअनुरूप जनप्रतिनिधि र नागरिकबीचको दूरी कम गर्न महिनाको एकपटक **'मेयरसँग नागरिक'** प्रत्यक्ष संवाद कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । सार्वजनिक सुनुवाइ र सामाजिक परीक्षणलाई वार्षिक क्यालेन्डरमै समावेश गरी अनिवार्य गरिनेछ।

२. डिजिटल कानुन सङ्ग्रह, कानुनी साक्षरता र पारदर्शिता:

- विद्यमान नीति र कानुनलाई समयसापेक्ष संशोधन तथा परिमार्जन गरिनेछ। नगरपालिकाबाट निर्माण भएका सम्पूर्ण ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र राजपत्रहरूलाई वेबसाइट तथा मोबाइल एपमा एकीकृत गरी **'डिजिटल कानुन सङ्ग्रह'** तयार गरिनेछ।

- नागरिक सचेतनाका लागि सबै वडाहरूमा कानुनी साक्षरता र नेतृत्व विकास कार्यक्रम विस्तार गरिनेछ । स्थानीय सरकारलाई थप जवाफदेही र पारदर्शी बनाउन महत्त्वपूर्ण बैठक तथा सार्वजनिक कार्यक्रमहरूलाई सञ्चारमाध्यम र सामाजिक सञ्जालमार्फत प्रत्यक्ष प्रसारण (Live Broadcast) गरिनेछ ।

३. न्यायिक निरूपण, मेलमिलाप प्रवर्द्धन र प्रविधिमैत्री अभिलेख:

- स्थानीय विवाद समाधानमा 'मेलमिलाप' (Mediation) को माध्यमलाई उच्च प्राथमिकता दिइनेछ । न्याय प्रशासनलाई छिटो र निष्पक्ष बनाउन सबै वडाका मेलमिलाप केन्द्रहरूको व्यवस्थापन सुधार गर्दै उत्कृष्ट मेलमिलापकर्तालाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
- न्यायिक समितिको कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउन सहायता कक्ष (Help Desk) स्थापना गरिनेछ । विवाद समाधान र न्यायिक निरूपणका सम्पूर्ण अभिलेखहरूलाई सुरक्षित र प्रविधिमैत्री (Digital Archiving) बनाइनेछ ।

४. यातायात नियमन र सार्वजनिक सुरक्षा मापदण्ड:

- नगर क्षेत्रभित्र सञ्चालन भइरहेका तीनपाङ्ग्रे सवारीसाधन (अटो/टेम्पो आदि) लाई निश्चित रुट र भाडादर तोकी सुव्यवस्थित गरिनेछ । नगरभित्र विद्युतीय सवारीसाधन (EV) को प्रयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिइनेछ ।
- सार्वजनिक यातायातमा हुन सक्ने लैङ्गिक हिंसा तथा दुर्व्यवहार रोकथाम गर्न र यात्रुको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सबै सार्वजनिक सवारीसाधनहरूमा अनिवार्य रूपमा **CCTV वा Dashcam** जडान गर्ने नीतिलाई प्रोत्साहन र कडाइका साथ नियमन गरिनेछ ।

<u>उपक्षेत्र २ : सङ्गठन तथा क्षमता विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह</u>

१. सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण (O&M) र संस्थागत स्मरण:

- नगरपालिकाको राजस्व क्षमता र सेवा प्रवाहको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी मितव्ययी र पारदर्शी प्रशासन सञ्चालन गर्न सङ्घीय मापदण्डअनुरूप **सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण (O&M Survey)** को पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- संस्थागत स्मरण (Institutional Memory) को दिगो संरक्षणका लागि नगरपालिकाका महत्त्वपूर्ण निर्णय, अभिलेख र प्रक्रियाहरूलाई सुरक्षित रूपमा डिजिटल अभिलेखीकरण (Digital Archiving) गरिनेछ ।

२. जनशक्ति व्यवस्थापन, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन (KPI) र आचारसंहिता:

- प्रत्येक कर्मचारीको कार्य विवरणलाई वस्तुनिष्ठ **कार्यसम्पादन सूचक (KPI)** सँग आबद्ध गरी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई पूर्णतः नतिजामुखी र वैज्ञानिक बनाइनेछ ।
- सार्वजनिक प्रशासनलाई जनउत्तरदायी बनाउँदै कर्मचारीहरूमा व्यावसायिक मर्यादा, निष्पक्षता र तटस्थता कायम राख्न आचारसंहिताको कडाइका साथ पालना गराइनेछ ।

३. प्रविधिमैत्री सेवा प्रवाह, 'फेसलेस' प्रणाली र पहुँचयोग्यता:

- नगरपालिका र वडा कार्यालयबाट प्रदान हुने सेवाहरूलाई अनुहारविहीन (Faceless), समयबद्ध (Time-bound) र ट्र्याकिङयोग्य (Trackable) बनाइनेछ । सेवाग्राहीले भौतिक रूपमा कार्यालयमै उपस्थित हुनुपर्ने सेवाका लागि आफ्नो अनुकूलतामा अग्रिम **अपोइन्टमेन्ट (Online Appointment)** लिन सक्ने प्रणाली विकास गरिनेछ ।
- नागरिकले एकपटक बुझाएको विवरण (जस्तैः नागरिकता नम्बर) पुनः पटक-पटक बुझाउनु नपर्ने सिद्धान्त अवलम्बन गर्दै प्रणालीमा स्वतः भरिने **(Auto-fill)** व्यवस्था लागू गरिनेछ ।
- नगरपालिकाका एप तथा वेब पोर्टलहरूलाई अपाङ्गता भएका व्यक्ति र कम प्राविधिक ज्ञान भएका नागरिकले पनि सहजै प्रयोग गर्न सक्ने गरी सरल (User-friendly) र पहुँचयोग्य बनाइनेछ ।

४. नागरिक सेवा केन्द्र, गुनासो सुनुवाइ र फाइल ट्र्याकिङ प्रणाली:

- बिचौलियामुक्त र द्रुत सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्न दैनिक कम्तीमा १२ घण्टा सञ्चालन हुने गरी **'नागरिक सेवा केन्द्र'** सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- गुनासो व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन फोन, मोबाइल एप र सामाजिक सञ्जालजस्ता बहु-माध्यम (Multi-channel) मार्फत गुनासो दर्ता र सम्बोधन गर्न सकिने प्रणाली लागू गरिनेछ ।
- सुशासन प्रवर्द्धन गर्न कार्यालय व्यवस्थापनमा **'फाइल ट्र्याकिङ प्रणाली'** लागू गरिनेछ । कुनै फाइल निश्चित टेबुलमा तोकिएको समयभन्दा बढी रोकिएमा माथिल्लो अधिकारीलाई स्वतः **'अलर्ट' (Alert)** जाने स्वचालित व्यवस्था मिलाइनेछ ।

उपक्षेत्र ३: राजश्व तथा स्रोत परिचालन

नगरपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धि गर्न, कर प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न र लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न देहायका नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ:

१. राजश्व परिचालन र कर प्रणाली सुधार

- स्थानीय कर, सेवा शुल्क तथा दस्तुर सङ्कलनमा नागरिकको स्वस्फूर्त सहभागिता बढाउन **'Willingness to pay' (कर तिर्ने स्वेच्छिक चाहना)** लाई प्रोत्साहन गर्ने नीति लिइनेछ।
- भू-वर्गीकरण, सडक सञ्जालको पहुँच र जग्गाको चलनचल्ती मूल्य (Market Value) का आधारमा कर निर्धारण गरी कर प्रणालीलाई थप वैज्ञानिक र प्रगतिशील बनाइनेछ।
- राजश्व प्रशासनलाई पूर्ण रूपमा प्रविधिमैत्री बनाउँदै **QR Code** तथा अन्य अनलाइन/डिजिटल भुक्तानी प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरी सेवाग्राहीलाई सहज र छिटो सेवा प्रदान गरिनेछ।

२. व्यवसाय प्रवर्द्धन र लगानी मैत्री वातावरण

- साना तथा घरेलु उद्योग दर्ता प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाइनेछ। २५ करोडसम्म पुँजी भएका उद्योगहरूलाई एकीकृत रूपमा स्थानीय तहमै दर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाई त्यस्ता उद्योगहरूको दर्ता शुल्क पूर्ण रूपमा मिनाहा गरिनेछ।
- व्यवसाय दर्ता, कर दर्ता र विभिन्न अनुमति लिने प्रक्रियालाई झन्झटमुक्त बनाउन एकीकृत रूपमा **'One Door Business Platform'** सञ्चालनमा ल्याई सबै सेवा एकैद्वारबाट उपलब्ध गराइनेछ।

३. सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन र पारदर्शिता

- खरिद प्रक्रियालाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धात्मक र विश्वसनीय बनाउन सार्वजनिक खर्चमा अधिकतम प्रतिफल **(Value for Money)** सुनिश्चित गरिनेछ। साथै, आयोजनाको दिगोपनाका लागि **Life Cycle Costing (जीवनचक्र लागत)** को अवधारणालाई कडाइका साथ लागू गरिनेछ।
- आयोजना छनोटदेखि भुक्तानीसम्मका विभिन्न चरणहरूमा हुने ढिलासुस्ती र भेरिएसन (Variation) को दुरुपयोग नियन्त्रण गर्न तथ्याङ्कमा आधारित **'End-to-End e-Procurement Monitoring'** प्रणाली लागू गरिनेछ। यसले आयोजनाको प्रगति ट्र्याकिङलाई पारदर्शी बनाउनेछ।

- नगरपालिकाबाट गरिने सार्वजनिक खरिद प्रक्रियालाई थप स्वच्छ, पारदर्शी र प्रतिस्पर्धी बनाउन **विद्युतीय खरिद प्रणाली (e-GP System)** लाई प्राथमिकताका साथ अवलम्बन गरिनेछ । नगरपालिकाका सम्पूर्ण खरिद तथा निर्माण कार्यहरूलाई क्रमशः पूर्ण रूपमा विद्युतीय प्रणालीमा आबद्ध गर्दै खरिद प्रक्रियामा हुने मानवीय हस्तक्षेप कम गरी सुशासन सुनिश्चित गरिनेछ ।

<u>उपक्षेत्र ४: तथ्याङ्क प्रणाली र विकास व्यवस्थापन</u>

१. आधुनिक तथ्याङ्क प्रणाली र वैज्ञानिक भूमि व्यवस्थापन

- नगरपालिकाको हरेक नीति र निर्णय प्रक्रियालाई यथार्थपरक बनाउन वस्तुगत तथ्याङ्क सङ्कलन र प्रशोधन गरिनेछ।
- नगरभित्रका भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीको पहिचान र व्यवस्थापनका लागि **Geographic Information System (GIS)** मा आधारित एकीकृत डिजिटल डाटाबेस (Digital Database) तयार गरिनेछ।
- सार्वजनिक एवं सरकारी जग्गाको सीमांकन गरी अतिक्रमण नियन्त्रणका लागि उच्च प्रविधिको निगरानी प्रणाली सुदृढ गरिनेछ।

२. कृषि व्यावसायीकरण र चिस्यान केन्द्र (Cold Storage)

- कृषकले उत्पादन गरेका उपजहरूको उचित मूल्य सुनिश्चित गर्न र लामो समयसम्म सुरक्षित राख्न **"एक पालिका, एक चिस्यान केन्द्र"** को नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- चिस्यान केन्द्रको स्थापना र सञ्चालनका लागि निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा लगानी प्रोत्साहन गरिनेछ, जसले गर्दा बजारको माग र आपूर्ति बीच सन्तुलन कायम
  हुनेछ।

३. रोजगार, सीप विकास र उद्यमशीलता

- नगरपालिकामा रहेको रोजगार सेवा केन्द्रलाई **"रोजगार, सीप तथा उद्यमशीलता केन्द्र"** का रूपमा स्तरोन्नति गरिनेछ।
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जनशक्तिको सीप पहिचान गरी बजारको माग अनुसार तालिमहरू समन्वय गरिनेछ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सीप र पुँजीलाई स्थानीय उत्पादनशील क्षेत्रमा जोड्न पुनःएकीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

४. सहभागितात्मक योजना र टोल विकास संस्था (TDO) परिचालन

- विकासमा नागरिकको अपनत्व बढाउन योजना तर्जुमा गर्दा **'Bottom-up Approach'** (बस्ती/टोल स्तरबाट योजना छनोट) लाई कडाइका साथ अपनाइनेछ ।
- नगरभित्रका टोल विकास संस्थाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा सूचीकृत गरिनेछ । यस्ता संस्थाहरूलाई योजना कार्यान्वयन र अनुगमनको मुख्य आधारका रूपमा परिचालन गरी स्थानीय सुशासन मजबुत बनाइनेछ ।

आज्ञाले

विज्ञान कोइराला

नगरपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत